

Kennisinstituut
voor Emancipatie en
Vrouwengeschiedenis

Financiële (on)afhankelijkheid van vrouwen en partnergeweld: wat is het verband?

Literatuurstudie

Suzanne Bouma
Danytza Berry
Renée Römken

Colofon

Deze studie is uitgevoerd en gepubliceerd in 2020 in opdracht van het ministerie van OCW.

Auteurs:

Suzanne Bouma, Hoofd afdeling onderzoek Atria/promovenda UvA

Danytza Berry, onderzoeker Atria

Renée Römken, bijzonder hoogleraar Gender Based Violence UvA

En met medewerking van:

Stefano Giani, Informatiespecialist Faculteitsbibliotheek FGw/UvA

Hannah Wasmus, stagiair onderzoek Atria

Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis

Vijzelstraat 20

1017 HK Amsterdam

T: 020 30 31 500

E: secr@atria.nl

W: atria.nl

Voorwoord

Al jaren zijn zowel de financiële onafhankelijkheid van vrouwen als het voorkomen van partnergeweld belangrijke thema's in het werk van Atria.

In ons archief vinden we bijvoorbeeld een cadeau van een collectief van Amsterdamse vrouwen aan Koningin Wilhelmina – ter ere van haar 40-jarig jubileum in 1938. Het vrouwencollectief hoopt de koningin te mogen “behagen van den inhoud van deze proeve van vrouwenarbeid kennis te nemen” en overhandigt met trots een “huldeblijk der Amsterdamsche vrouwen: werk harer hoofden en handen, een geschènk harer hàrten!”¹ Het boek bestaat uit bijdragen van tachtig vrouwen over kunst, wetenschap, opvoeding, onderwijs, en maatschappelijk werk. Bovenal is het een verslag van het belang van betaald werk voor individuele vrouwen enerzijds en voor de samenleving anderzijds.

In later decennia kreeg partnergeweld – geweld verricht door een intieme (ex)partner – steeds meer aandacht. Dit ging niet zonder slag of stoot, getuige verschillende oproepen tot protest van vrouwenbewegingen in reactie op geweldsincidenten in relationele sfeer.² De bewustwording die deze feministen teweeg brachten vormde de opmaat voor studies naar oorzaken van en oplossingen voor partnergeweld.

Vandaag presenteer ik met trots, om te spreken met mijn stadgenote uit 1938, een “geslaagde proeve van vrouwenarbeid waarvan het belangrijk is kennis te nemen”. Voor u ligt een belangwekkende wetenschappelijke verkenning naar de samenhang tussen de genoemde thema's: financiële (on)afhankelijkheid van vrouwen en het meemaken van partnergeweld.

Ik wens de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de directie Emancipatie wijsheid en daadkracht toe bij het vervolgen van hun beleid om financiële afhankelijkheid van vrouwen en partnergeweld in samenhang tegen te gaan.

Dr. Kaouthar Darmoni
Algemeen directeur Atria

¹ Huldigingscomité der Amsterdamsche vrouwen.(1938). [Huldeblijk aan H.M. de Koningin van de Amsterdamsche vrouwen](#), 6 september 1898-1938.

² Zie bijvoorbeeld het affiche waarin Stichting Blijf van m'n Lijf oproept tot een demonstratie, naar aanleiding van een man die op 4 april 1982 terecht staat voor het mishandelen en vermoorden van zijn vrouw. [Te vinden in het archief van Atria](#).

Inhoudsopgave

Begrippenlijst	5
Hoofdstuk 1 Inleiding	8
1.1 Aanleiding van het onderzoek	8
1.2 Aard en omvang van partnergeweld in Nederland	8
1.3 Financiële (on)afhankelijkheid van vrouwen in Nederland	10
1.4 Wat is het verband?	13
1.5 Doelstelling en onderzoeksvragen	15
1.6 Leeswijzer	15
Hoofdstuk 2 Methodologische opzet	16
2.1 Afbakening van het onderzoek	16
2.2 Includeren van artikelen	16
2.3 Analyse	17
Hoofdstuk 3 Algemene bevindingen	19
3.1 Context: Land	19
3.2 Onderzoeksgroep	20
3.3 Onderzoeksmethode en -methodieken	20
3.4 Operationalisering 'partnergeweld'	20
3.5 Operationalisering 'financiële (on)afhankelijkheid'	21
3.6 Fase van het geweldstraject	22
Hoofdstuk 4 Het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en het vóórkomen van partnergeweld.....	23
4.1 Risicofactoren	23
4.1.1 Laag gezinsinkomen, schulden en gevoel van financiële zekerheid	23
4.1.2 Vrouwen gaan werken en/of verdienen meer dan hun partner	24
4.1.2 Traditionele gendernormen	27
4.2 Beschermende factoren	28
4.2.1 Hoog gezinsinkomen, niet vanzelfsprekend beschermend	28
4.2.2 Arbeidsparticipatie, niet voor iedereen beschermend	29
Hoofdstuk 5 Het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en herhaling van partnergeweld.....	33
5.1 Risicofactoren	33
5.1.1 Geen werk of laag individueel inkomen	33
5.1.2 Financiële dominantie van partner	34
5.1.3 Verlies van werk voor vrouw	35
5.2 Beschermende factoren	37
5.2.1 Toegang tot (voldoende) financiële middelen	37
5.2.2 Werk als veilige haven en middel om zelfvertrouwen en netwerk te bevorderen	39
Hoofdstuk 6 Conclusies	40
6.1 Methodologische uitdagingen	40
6.2 Duiding van het complexe verband: gelaagd, paradoxaal en wederkerig	41

6.3 Complexiteit ontrafeld: financiële afhankelijkheid als risicofactor en onafhankelijkheid als beschermende factor?.....	42
Hoofdstuk 7 Aanbevelingen.....	44
7.1 Voor beleid	44
7.2 Voor vervolgonderzoek	46
Bijlage 1 Zoekstrategie	49
Bijlage 2 Codeboek Atlas.Ti.....	53
Referentielijst	55
<i>Geïnccludeerde artikelen t.b.v. literatuurstudie</i>	<i>55</i>
<i>Overige referenties.....</i>	<i>58</i>

Begrippenlijst³

‘Blaming the victim’ (*ook wel ‘victim blaming’*). Engelse term voor het geheel of gedeeltelijk verantwoordelijk houden van een slachtoffer van geweld/misbruik dat tegen haar/hem is begaan. Het slachtoffer zou bijvoorbeeld ‘provocerend gedrag’ hebben vertoond of ‘er zelf om gevraagd hebben’.

Causaliteit. Oorzaak-gevolg relatie: een gebeurtenis is het directe gevolg van een andere gebeurtenis. Er zijn drie voorwaarden waar een causaal verband aan moet voldoen: (1) er is sprake van correlatie, (2) de oorzaak komt voor het gevolg, (3) er is geen derde variabele zoals een modererende of een onafhankelijke variabele.

Confounders. Een onderliggende variabele, die gerelateerd is aan zowel de onafhankelijke als de afhankelijke variabele en het causale verband tussen die twee verstoort of veroorzaakt.

Correlatie. De onderlinge samenhang of wederkerigheid van twee variabelen. Een hoge correlatie betekent dat beide variabelen relatief vaak samen voorkomen. Correlatie is geen bewijs van causaliteit, al kan het daar wel een aanwijzing voor zijn.

Economische zelfstandigheid (*beleidsdefinitie*). Iemand is economisch zelfstandig als het individuele netto-inkomen uit arbeid en eigen onderneming op of boven de drempelwaarde ligt van de beleidsnorm voor het individuele inkomensminimum. Die drempelwaarde is gelijkgesteld aan 70% van het wettelijke nettominimumloon, oftewel de netto bijstand van een alleenstaande.

Economisch geweld. Handelingen waardoor iemand financieel wordt benadeeld. Voorbeelden zijn financiële controle (controle op inkomsten en uitgaven), financiële uitbuiting (zonder instemming gebruik van financiële middelen die tot een ander behoren) en financiële manipulatie (toegang tot werk of school verhinderen).

Eergerelateerd geweld. Elke vorm van psychisch of lichamelijk geweld, gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in reactie op een (dreiging van) schending van de eer van een man of een vrouw en daarmee van zijn of haar familie, waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te raken.

Feministisch perspectief. Gezien vanuit het feminisme; streven naar dezelfde rechten en mogelijkheden voor vrouwen t.o.v. mannen.

Financiële onafhankelijkheid (*beleidsdefinitie*). Financiële onafhankelijkheid wordt door het emancipatiebeleid omschreven als voldoende financiële armslag hebben om jezelf en je eventuele kinderen te kunnen onderhouden. Iemand wordt als financieel onafhankelijk beschouwd als het individuele netto-jaarinkomen uit arbeid en eigen onderneming minimaal 100% van het wettelijke nettominimumloon in het verslagjaar is.

³ Bij het opstellen van de begrippenlijst is o.a. gebruik gemaakt van de gehanteerde definities in de Emancipatiemonitor 2020 en de begrippenlijst van Act4Respect (<https://act4respect.nl/over-act4respect/begrippenlijst/>)

Fysiek geweld. Opzettelijke en ongewenste lichamelijke mishandeling, al dan niet met behulp van een voorwerp, wapen of substantie, om een ander te beschadigen of fysiek pijn te doen.

Gender. Gender is een concept waarmee bepaalde gedragingen, activiteiten en eigenschappen die men in een maatschappij passend vindt voor vrouwen en mannen aangeduid worden. De gendernormen over wat mannelijk en wat vrouwelijk is, leiden tot een bepaalde rolverdeling: mannen hebben bijvoorbeeld vaker de rol van belangrijkste kostwinner, en voor vrouwen wordt het nog altijd als gepast gezien dat zij zorgtaken op zich nemen. Genderrollen zijn historisch gegroeid en afhankelijk van een specifieke sociaaleconomische, politieke en culturele context. Ze worden beïnvloed door factoren als leeftijd, klasse en etniciteit, maar ook door religie en seksuele oriëntatie. Voor de minder veranderlijke, biologische eigenschappen van vrouwen en mannen gebruiken we de term 'seks'.

Gender gerelateerd probleem. Een probleem op grond van sekse, seksuele oriëntatie, genderidentiteit of genderexpressie.

Genderideologie en genderrolverwachtingen. Verwachtingen over hoe mannen en vrouwen zich horen te gedragen.

Genderongelijkheid. Verwijst naar de ongelijke maatschappelijke positie van personen, gebaseerd op hun gender.

Gendersensitieve benadering. Rekening houden met de sociaal-culturele rollen die mensen worden toegekend op basis van hun genderexpressie, en met name met de verschillen die daaruit voortvloeien in macht, gelijkheid, afhankelijkheid en verwachtingen ten aanzien van gedrag.

Genderspecifiek onderzoek. Onderzoek waarin de rol van gender wordt meegenomen.

Interactionistische benadering. Onderzoek waarbij de studie van de interactie van de individu(en) centraal staat.

Longitudinale onderzoek. Onderzoek waarbij men dezelfde proefpersonen in de loop van de tijd volgt en op vaste momenten onderzoekt, meestal verspreid over verscheidene jaren.

Partnergeweld. Het geheel aan gedragingen, handelingen en houdingen van één van de partners of ex-partners die erop gericht is de ander te controleren en te domineren. Het omvat fysieke, psychische, seksuele en economische agressie, bedreigingen of geweldplegingen die de integriteit van de ander aantasten en tot schade kunnen leiden. Het geweld kan zowel in de fysieke leefwereld als online plaatsvinden (cybergeweld). Bij partnergeweld is er meestal sprake van een machtsverschil, waarbij het slachtoffer afhankelijk is van de dader.

Prevalentieonderzoek. Onderzoek naar de proportie/aandeel van de populatie met een bepaald kenmerk (bijvoorbeeld slachtoffer van partnergeweld; of bepaalde ziekte) op een bepaald moment.

Psychisch geweld. Ook wel geestelijk geweld of emotioneel geweld. Een eenduidige definitie ontbreekt nog in Nederland. In een recente consultatienota over de aanpak van psychisch geweld is psychisch geweld gedefinieerd als "overkoepelende term voor wederrechtelijke handelingen en omissies

die, zonder dat sprake is van fysiek geweld, ernstige inbreuken op de psychische integriteit van slachtoffers veroorzaken of voorzienbaar kunnen veroorzaken. Dit kan bijvoorbeeld zijn een patroon van stelselmatig kleinerend en vernederend gedrag, isolatie, ernstige verwaarlozing, het afsluiten van levensbehoeften en het creëren van een vergaande afhankelijkheidsrelatie.”⁴

Representatieve steekproef. De deelnemers uit de steekproef zijn representatief voor de populatie als geheel.

Secundaire analyses. Gegevens analyseren die al eerder zijn verzameld en geanalyseerd. Primaire analyses zijn analyses op gegevens die speciaal voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag zijn verzameld en nog niet eerder zijn verzameld of vastgelegd.

Seksueel geweld. Seksueel geweld is wat in de wet als aanranding en verkrachting wordt gedefinieerd. Onder aanranding wordt verstaan: iemand met (bedreiging met) geweld dwingen tot het plegen of dulden van seksuele handelingen. Van verkrachting is sprake als iemand met (bedreiging met) geweld, gedwongen wordt tot het ondergaan van handelingen die (mede) bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam. Het seksueel binnendringen kan gebeuren met de vinger, de penis, de tong of ander voorwerp.

Significant verband. Een verband wat niet aan het toeval toe te schrijven is en daarmee een betekenisvol verband weergeeft. Als de kans kleiner is dan 5% ($p = 0.05$), dan noemt men het verschil significant (betekenisvol). Als de kans, dat het verschil door toeval ontstaan is, kleiner is dan 1% ($p = 0.01$) dan noemt men het verschil zeer significant (zeer betekenisvol).

Spurious relationship. Doordat onderliggende factoren invloed hebben op het verband en de andere onderzochte variabelen ontstaat een toevallige of schijnbare correlatie. Dit is te voorkomen door de waarnemingen te herhalen of controle variabele(n) toe te voegen.

Status reversal. Wetenschappers hanteren vaak de volgende driedeling in rolverdeling heteroseksuele relaties t.a.v. bijdrage aan gezinsinkomen: traditionele verdeling (vrouw draagt <45% bij aan het gezinsinkomen); gelijke verdeling (vrouw draagt 45-65% bij aan het totale gezinsinkomen) en omgekeerde verdeling (vrouw draagt >65% bij aan het totale gezinsinkomen).

Survey-onderzoek. Methode van kwalitatief onderzoek, waarbij door middel van een schriftelijke vragenlijst of een mondeling interview informatie wordt verzameld.

α -waarde. De α -waarde duidt op de geaccepteerde kans dat de bevindingen binnen een onderzoek een andere richting op hadden kunnen wijzen ten gevolge van bias of gebrek aan validiteit en betrouwbaarheid (zie ook: ‘significant verband’).

⁴ Consultatienota van de leden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld (december 2020, p.4).

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Op 2 december 2019 is de motie van Tweede Kamerlid Van den Hul⁵ aangenomen. Deze motie constateert dat vrouwen “bovengemiddeld vaak financieel afhankelijk zijn van hun partner, en bovengemiddeld vaak het slachtoffer zijn van partnergeweld en eengerelateerd geweld” en formuleert een verzoek aan de regering om “genderspecifiek onderzoek te laten doen naar het verband”. In opdracht van de directie Emancipatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is Atria een onderzoek gestart naar het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid⁶ en partnergeweld⁷. Het onderzoek sluit inhoudelijk aan bij het lopende onderzoek naar de effectiviteit van De Nieuwe Toekomst⁸ en het promotieonderzoek naar de waarde van werk voor vrouwen die partnergeweld hebben meegemaakt⁹ en bestaat uit twee delen: een literatuurstudie en interviews met vrouwen die partnergeweld hebben ervaren. Dit rapport presenteert de bevindingen uit de literatuurstudie.¹⁰

1.2 Aard en omvang van partnergeweld in Nederland

Partnergeweld betreft geweld dat door een intieme partner of ex-partner gepleegd wordt. Het geweld kan zowel fysiek, seksueel en psychisch van aard zijn en gepaard gaan met dwang en controle (zie ook Kelly & Johnson, 2008; Römken, 1992). Daarnaast kan een partner controlerende tactieken hanteren die tezamen economisch geweld vormen. Het gaat dan om financiële controle, uitbuiting en manipulatie (zie ook Postmus, Plummer, McMahon, Murshid & Kim, 2012).

Hoewel elke gewelddadige relatie uniek is, zijn er ook patronen te herkennen. Een veelvuldig toegepaste categorisering betreft: 1) *common couple violence*, 2) intiem terrorisme en 3) gewelddadig verzet (Johnson, 2006). De eerste categorie is de meest voorkomende vorm van partnergeweld

⁵ Kamerstuk 30 420, nr. 334.

⁶ De motie van Van den Hul spreekt over een verband tussen financieel afhankelijkheid als mogelijke risicofactor van partnergeweld. In dit onderzoek wordt ook gekeken naar financieel onafhankelijkheid als mogelijke beschermende factor van partnergeweld.

⁷ In lijn met de motie van Van den Hul is, naast partnergeweld, eengerelateerd geweld meegenomen in de zoekopdracht van de literatuurstudie (zie hoofdstuk 2 voor de methodologische verantwoording). Er zijn echter geen studies gevonden die bevindingen over het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en eengerelateerd geweld presenteren. Dit is te verklaren door de specifieke dynamiek die eengerelateerd geweld kent, maar hier is duidelijk sprake van een kennishiaat. Partnergeweld betreft geweld dat door een intieme partner of ex-partner gepleegd wordt. In internationale literatuur wordt daarom veelal gesproken over intiem partnergeweld of intiem ex-partnergeweld. Voor de leesbaarheid van dit rapport is ervoor gekozen om ‘partnergeweld’ te gebruiken.

⁸ De Nieuwe Toekomst is een interventie gericht op participatie en economische zelfstandigheid van vrouwen met ervaringen met partnergeweld. Atria voert onder het ZonMw-programma Vakkundig aan het Werk onderzoek uit naar de effecten van de interventie. Looptijd 2018-2021.

⁹ Suzanne Bouma is als extern promovenda gelieerd aan de UvA/AISSR.

¹⁰ Rapportage over de bevindingen uit deze interviews zijn in de zomer 2021 te verwachten.

en betreft geweld dat onder bepaalde omstandigheden voorkomt en dat beide partners toepassen. De oorzaak en ernst van het geweld verschilt; het kan incidenteel of terugkerend geweld betreffen (Daru, Mejdoubi, de Vaan & Visser, 2016). De categorie van ‘intiem terrorisme’ betreft eenzijdig geweld, waarbij de partner macht en controle uitoefent en het slachtoffer volledig isoleert (Kelly & Johnson, 2008). Vanwege deze controlerende aard, wordt intiem terrorisme ook wel *coercive control* of ‘dwangmatige controle’ genoemd (Stark, 2007). Bij intiem terrorisme past de pleger verschillende vormen van geweld toe, die dusdanig ernstig van aard zijn dat dreiging van geweld al voldoende kan zijn om macht en controle over het slachtoffer uit te oefenen (Dura et al., 2016; Johnson & Leone, 2005; Römken, 1992). Intiem terrorisme is te duiden als de meest extreme vorm van partnergeweld. De laatste categorie, gewelddadig verzet, betreft het geweld dat het slachtoffer pleegt tegen de gewelddadige, controlerende partner.

Partnergeweld is een gender gerelateerd probleem. Hoewel *common couple violence* een wederkerigheid veronderstelt, zijn er aanwijzingen dat het geweld dat vrouwen gebruiken, vaker dan mannen, verdedigend en minder ernstig van aard is (WHO 2012; Römken, 2010; 1992). Daarnaast zijn de ernst en de gevolgen van het geweld dat vrouwen treft meer ingrijpend (Johnson & Leone, 2005). Voor de categorie van intiem terrorisme is veelvuldig aangetoond dat het overwegend vrouwelijke slachtoffers en mannelijke plegers betreft. Ook gewelddadig verzet is gender gerelateerd. Veelal is de pleger een vrouw die een lange periode van (ernstig) partnergeweld heeft meegemaakt (Verwijs & Lünemann, 2012; Römken 1992). Naast dat partnergeweld vrouwen disproportioneel treft, dient het geweld in de brede maatschappelijke context van ongelijkheid tussen de seksen te worden geplaatst. Genderongelijkheid kan gezien worden als oorzaak en gevolg van partnergeweld. Vanuit deze kennis is het van belang om bij de aanpak van partnergeweld rekening te houden met het genderspecifieke karakter, zoals ook overeengekomen middels de rectificatie van het Verdrag van Istanbul¹¹.

Dezelfde voorwaarde geldt voor het in kaart brengen van de omvang van partnergeweld. De Europese bevolkingssurvey naar geweld tegen vrouwen (FRA, 2014) heeft in opzet en uitvoering een gendersensitieve benadering¹². Uit deze studie komt naar voren dat 45% van de vrouwen en meisjes in Nederland ooit te maken heeft met fysiek of seksueel geweld en zegt 22% van alle Nederlandse

¹¹ Op 1 maart 2016 trad voor Nederland de Istanbul Conventie (ook: Verdrag van Istanbul) in werking, het verdrag van de Raad van Europa over de preventie en bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld. In het verdrag is vastgelegd dat de aanpak van geweld tegen vrouwen en van huiselijk geweld gendersensitief beleid vereist. Dit betekent dat er binnen de bestrijding van het geweld aandacht moet zijn voor de bredere context waarin het geweld wordt gepleegd en waarin ongelijke machtsposities van vrouwen een cruciale rol kunnen spelen. (zie ook: <https://atria.nl/nieuws-publicaties/geweld-tegen-vrouwen/istanbul-conventie-in-werking-getreden/> en de eerste evaluatie “GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report, Netherlands”, januari 2020).

¹² Hoewel het meest recente prevalentieonderzoek naar huiselijk geweld in Nederland (Boom & Wittebrood, 2019) delen van het advies ter verbetering van de gendersensitiviteit van het prevalentieonderzoek (de Vaan, Dijkstra & Witkamp, 2016) heeft overgenomen, zijn de onderliggende onderzoeksopzet en – methoden niet wezenlijk veranderd (Atria, 2019).

vrouwen dat het fysieke geweld werd gepleegd door een partner of ex-partner. Plegers zijn in de meeste gevallen man. Ook heeft één op de tien Nederlandse vrouwen seksueel geweld door een (ex-)partner meegemaakt en heeft één op de vier vrouwen te maken gehad met stalking, veelal door de (ex-)partner (FRA, 2014). Deze hoge percentages komen overeen met internationaal prevalentieonderzoek (Römkens, Harthoorn & de Jong, 2014).

Uit de survey blijkt eveneens dat 43% van de Nederlandse vrouwen psychisch geweld door hun (ex-)partner heeft ervaren. Hierin zijn verschillende vormen van psychisch geweld uitgevraagd, waaronder controlerende tactieken die als economisch geweld te categoriseren zijn. Zo mocht of kon 10% van de vrouwen niet zelf over financiële middelen beschikken, werd 5% van de Nederlandse vrouwen door hun (ex-)partner verboden om buitenshuis te werken en heeft 5% van de vrouwen een partner (gehad) die haar verbood het huis te verlaten, de autosleutels afnam of haar opsloot. De onderzoekers van de Europese bevolkingsurvey komen dan ook tot de conclusie dat psychisch geweld door partners wijdverbreid is en deze vorm van partnergeweld moet worden erkend in wetgeving en beleid (FRA, 2014).

Slachtoffers kunnen langdurig psychische, fysieke en financiële gevolgen ervaren, ook nadat het geweld is beëindigd (Dillon et al., 2013; WHO, 2012; Fleury, Sullivan & Bybee, 2000; Römkens, 1992). Vrouwen die hun eigen inkomen verdienen, lijden veelal financiële schade bij het verlaten van de gewelddadige partner: ongeveer 40% van de slachtoffers moet zichzelf financiële beperkingen opleggen en 25% van de slachtoffers verzuimt in de verwerkingsperiode van werk of opleiding (Van Dijk, Veen & Cox, 2010). Kinderen in een gezin waarin geweld voorkomt tussen de ouders kunnen ook schade ervaren. In Nederland zijn per jaar ca. 100.000 kinderen getuige van partnergeweld, hiervan loopt 40% het risico op gedragsproblemen, emotionele problemen of cognitieve problemen. Ook lopen zij een vergroot risico om als volwassene zelf slachtoffer of pleger te worden van partnergeweld (i.e. intergenerationele overdracht; Steketee, et al., 2016). De impact van partnergeweld voor de maatschappij is onder andere uit te drukken in kosten. De kosten voor politie, justitie, zorg, arbeid en sociale zekerheid kost de Nederlandse maatschappij naar schatting 280 miljoen euro per jaar (Movicie, 2013; Korf, Meulenbeek, Mot & Brandt, 1997). Samenvattend, is de impact van partnergeweld enorm voor het slachtoffer, de omgeving en de maatschappij.

1.3 Financiële (on)afhankelijkheid van vrouwen in Nederland

De Motie van Van den Hul spreekt over 'financiële afhankelijkheid van de partner'. De cijfers die over financiële afhankelijkheid bekend zijn, zijn gebaseerd op beleidsdefinities van 'economische zelfstandigheid' en 'financiële onafhankelijkheid'. Volgens de Nederlandse beleidsdefinitie is iemand economisch zelfstandig wanneer ze aan netto-inkomsten (uit werk of onderneming) een grenswaarde

bereikt van ten minste 70% van het wettelijk minimumloon. De grenswaarde van financiële onafhankelijkheid betreft een individueel netto-inkomen van 100% van het wettelijk minimumloon (tk 2017/2018). In deze beleidsdefinities is de afhankelijkheid van de partner niet expliciet opgenomen. Wel geven de cijfers die de Emancipatiemonitor iedere twee jaar publiceert inzicht in de economische positie van Nederlandse vrouwen en tevens een indruk van de mate waarin er sprake is van financiële afhankelijkheid van de partner.

De Emancipatiemonitor rapporteert over de arbeidsparticipatie, aantal werkuren, gemiddeld inkomen, en of het inkomen genoeg is om economisch zelfstandig of financieel onafhankelijk te zijn. Arbeidsparticipatie is verbonden aan betaald werk¹³. In 2019 had 75,8% van de niet-onderwijsvolgende vrouwen van 15 tot 65 jaar betaald werk. Bij mannen was dit 86,3%. Hoewel het onderlinge verschil slinkt, staan Nederlandse vrouwen ten opzichte van mannen nog steeds op achterstand wat betreft arbeidsparticipatie (van den Brakel, Portegijs & Hermans, 2020). Dat geldt ook voor gemiddeld uurloon. In 2019 betrof het beloningsverschil tussen mannen en vrouwen bij de overheid 8% en in het bedrijfsleven 19% (Van Brakel et al., 2020). Daarnaast is er sprake van een loonkloof, waarbij een gemiddeld beloningsverschil tussen mannen en vrouwen laat zien dat vrouwen voor precies hetzelfde werk minder betaald krijgen dan mannen (zie ook De Jong, 2018). In 2019 is de gecorrigeerde loonkloof bij de overheid 4% en in het bedrijfsleven 7% (Van Brakel et al., 2020).

Hoewel zowel Nederlandse vrouwen als mannen in vergelijking met andere Europese landen relatief veel in deeltijd werken, en daarmee 'Europees kampioen' deeltijdwerken blijven (OECD, 2019), is de gemiddelde arbeidsduur van Nederlandse vrouwen nog steeds korter dan Nederlandse mannen. In 2019 bedroeg de gemiddelde arbeidsduur van vrouwen 28,5 uur en mannen 39 uur. Van de werkende vrouwen geeft echter 10,1%, tegenover 5,7% van de werkende mannen, aan dat ze meer uren willen werken (Van den Brakel et al., 2020). Er zijn meerdere verklaringen voor de oververtegenwoordiging van Nederlandse vrouwen in deeltijdwerk (zie ook Römken, de Jong, Maliepaard & Sariaslan, 2019; Van Doorne-Huiskes, Römken, Schippers & Wiersma, 2017). Allereerst heerst in Nederland de norm dat vrouwen primair verantwoordelijk zijn voor de zorg voor kinderen, ouders en anderen, en dat mannen primair verantwoordelijk zijn voor het gezinsinkomen. Hierdoor zijn we in Nederland 'blijven steken' in het anderhalfverdienersmodel (Portegijs, 2018, p.13). Zo geven in deeltijd werkende vrouwen het onbetaalde werk dat ze verrichten, en waaraan ze gemiddeld veel uren besteden, als belangrijkste reden aan om in deeltijd te werken (Van den Brakel et al., 2020). De heersende norm dat vrouwen primair verantwoordelijk zijn voor de zorg van kinderen werkt ook door in beleid en het bedrijfsleven. Zo gaan werkgevers er in het algemeen van uit dat

¹³ Onbetaalde arbeid dat binnenshuis wordt verricht (zoals kinderverzorging, mantelzorg en huishoudelijk werk) is dus uitgesloten.

vrouwen liever in deeltijd willen werken (Merens & Bucx (red.), 2018). Tevens werken vrouwen significant vaker in sectoren waar deeltijdwerk de norm is, zoals de onderwijs- en zorgsector (McKinsey, 2018). Maar ook is er sprake van een 'deeltijdplek', waarbij er in Nederland door het vele deeltijdwerken (door zowel vrouwen als mannen) ten opzichte van omringende landen minder geïnvesteerd is in publieke voorzieningen die het voltijdswerken mogelijk kan maken (Van Doorne-Huiskes et al., 2017; SER, 2016).

Dat Nederlandse vrouwen, ten opzichte van Nederlandse mannen, nog steeds op achterstand staan wat betreft arbeidsparticipatie, inkomen en aantal werkuren, vertaalt zich naar een achterstand in economische zelfstandigheid en financiële onafhankelijkheid. In 2019 was iemand met een minimuminkomen van 990 euro netto per maand economisch zelfstandig en kwamen 63,8% van de vrouwen, tegenover 81,1% van de mannen, boven deze grenswaarde uit. De grenswaarde van 'financieel onafhankelijkheid' betrof een netto-inkomen van 1410 euro per maand. Driekwart (76,2%) van de mannen en slechts de helft (52,9%) van de vrouwen voldeden aan deze grenswaarde (Van den Brakel et al., 2020). Deze cijfers tonen tevens aan dat arbeidsparticipatie niet per definitie leidt tot economische zelfstandigheid: 70% van de werkende vrouwen zijn economisch zelfstandig, tegenover 90% van de werkende mannen (Van den Brakel et al., 2020).

Een grote groep Nederlandse vrouwen is dus economisch niet-zelfstandig. Dit zijn vrouwen met verschillende achtergronden. De Emancipatiemonitor laat zien dat in 2019 onder vrouwen met een mono-cultureel Nederlandse achtergrond het aandeel economisch zelfstandigen bijna 68% was. Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse vrouwen hebben in verhouding vaak een uitkering of geen inkomen en zijn minder vaker economisch niet-zelfstandig. Wel is de tweede generatie¹⁴ ruim twee keer zo vaak economisch zelfstandig als de eerste generatie. Surinaams-Nederlandse of Antilliaans-Nederlandse vrouwen hebben een relatief hoge arbeidsparticipatie en lange werkweek en zijn daarmee vaker economisch zelfstandig. Van de vrouwen uit de vluchtelinglanden Syrië, Somalië en Eritrea heeft de meerderheid een (bijstands)uitkering. Bij vrouwen met een westerse migratieachtergrond was het aandeel economische zelfstandigheid ook kleiner, waarbij voor vrouwen uit de nieuwste EU-lidstaten (zoals Bulgarije) geldt, dat ze wel werkten, maar hiermee onvoldoende inkomsten hebben om economisch zelfstandig te zijn (Van den Brakel et al., 2020).

Van de gehele groep Nederlandse vrouwen die economisch niet-zelfstandig zijn, heeft minder dan één op de tien vrouwen géén eigen inkomen (Van den Brakel et al., 2020). Dit maakt de doorwerking van de deeltijdplek en loonkloof in één klap zichtbaar: vrouwen werken wel, maar

¹⁴ Het CBS maakt onderscheid tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren en tenminste één ouder heeft die in het buitenland geboren is (de tweede generatie).

verdienen daarmee onvoldoende om boven de grenswaarden van economisch zelfstandigheid en laat staan financiële onafhankelijkheid uit te stijgen. Economische niet-zelfstandige vrouwen wonen, vaker dan vrouwen die wel genoeg eigen inkomen hebben, samen partners met relatief hoge inkomens (Portegijs, 2018). Deze vrouwen zijn in feite financieel afhankelijk van het inkomen van hun partner. Deze afhankelijkheidspositie maakt vrouwen kwetsbaar. Veelal wordt deze kwetsbaarheid uitgedrukt in de lage economische positie ná de relatie. Zo is berekend dat vrouwen er na scheiding, ten opzichte van hun partner, veel meer op koopkracht inleveren (Perez et al., 2018a) en zijn alleenstaande moeders oververtegenwoordigd in de armoedestatistieken (Hoff & Wildeboer Schut, 2016). Maar ook al gedurende de relatie betekent de financiële afhankelijkheid van de partner dat de vrouw een kwetsbare positie inneemt, en mogelijk meer risico loopt om partnergeweld mee te maken.

1.4 Wat is het verband?

Bovenstaande cijfers over de omvang van partnergeweld en economische positie van vrouwen laten zien dat de constatering van kamerlid Van den Hul - dat vrouwen “bovengemiddeld vaak financieel afhankelijk zijn van hun partner, en bovengemiddeld vaak het slachtoffer zijn van partnergeweld en eengerelateerd geweld” - correct is. De vraag is vervolgens, of er ook een verband is. Hebben vrouwen die financieel afhankelijk zijn van hun partner meer kans om partnergeweld mee te maken en minder kans om de gewelddadige relatie te doorbreken? En, omgekeerd, hebben vrouwen die financieel onafhankelijk zijn van hun partner minder kans om slachtoffer van partnergeweld te worden en meer kans om zich aan het geweld te onttrekken door de relatie te verbreken?

Socioloog Gelles stelde als één van de eerste wetenschappers een verband vast tussen economische afhankelijkheid en partnergeweld. Hij zag dat werkloosheid, financiële problemen en de daaraan gerelateerde stress in verband stond met een risico op partnergeweld (Gelles, 1974) en dat toegang tot economische middelen een zwaarwegende factor is in de keuze de gewelddadige partner te verlaten (Gelles, 1976). Sinds de jaren '70 zijn er meerdere studies uitgevoerd naar het verband en is er veel empirisch bewijs om te stellen dat het hebben van financiële zorgen een reden is om bij een gewelddadige partner te blijven (zie bijvoorbeeld Bornstein 2006; Kim & Gray 2008). Echter het is een complex verband, waarbij de economische positie van de vrouw mogelijk niet de doorslaggevende factor is. Zo werd in het eerste, en tevens laatste, Nederlandse surveyonderzoek waarin de invloed van economische factoren op de prevalentie van partnergeweld is onderzocht (Römkens, 1992), aangetoond dat controlerend gedrag van de partner in direct verband stond met het gebruik van geweld en de inkomsten van de vrouw geen invloed uitoefende op dit verband. Römkens concludeerde vervolgens dat niet zozeer de economische macht, maar vooral de psychosociale macht doorslaggevend is in het vóórkomen van partnergeweld (Römkens, 1992, 183 e.v.; 206 e.v.).

Tevens is er sprake van een wederkerig verband, omdat partnergeweld gepaard gaat met - of voorafgegaan wordt door - tactieken van financiële controle. Hier valt ook het verbieden van toegang tot financiële middelen onder (Peled & Krigel, 2016; Showalter, 2016; Postmus, Plummer & Stylianou, 2015). Hoewel dit onderzoek zich niet richt op het effect van partnergeweld op de economische positie van vrouwen, is het van belang te realiseren dat een vrouw volgens de beleidsdefinitie 'economisch zelfstandig' kan zijn - doordat ze een netto-inkomen heeft dat boven de grenswaarde van 990 euro per maand uitkomt - maar in realiteit geen toegang heeft tot deze financiële middelen doordat haar gewelddadige partner haar hierin belemmert. Tevens laten diverse studies zien dat andere 'typen' van afhankelijkheid, zoals gebrek aan alternatieve huisvesting, ook redenen zijn om terug te keren naar een gewelddadige partner (Melbin, Sullivan & Cain, 2003).

Er is minder wetenschappelijk onderzoek verricht naar financiële onafhankelijkheid als potentiële beschermende factor voor (herhaling van) partnergeweld en het onderzoek dat verricht is, laat geen eenduidig resultaat zien. Zo treft partnergeweld ook vrouwen die financieel onafhankelijk zijn, maar is deze groep minder zichtbaar omdat ze minder gebruik maken van reguliere hulpinstaties, zoals de vrouwenopvang. Daarnaast tonen niet alle studies – zoals ook het Nederlandse onderzoek naar cliëntprofielen van vrouwen met geweldservaringen in de vrouwenopvang (Sijbrandij, Jonker & Wolf, 2008) – een verband aan tussen financiële onafhankelijkheid en verminderde kans op (herhaling van) partnergeweld. Tevens zijn er ook studies die (toename in) arbeidsparticipatie niet als beschermende factor, maar als risicofactor identificeren. Zo lieten Macmillan & Gartner (1999), met een tot de verbeelding sprekende titel *'When She Brings Home the Bacon'*, als één van de eersten zien dat binnen heteroseksuele relaties waar sprake is van een ongelijke machtsverhouding, het hebben van betaald werk bij de man tot een gevoel van machtsverlies kan leiden en de kans op partnergeweld kan vergroten.

In de loop der jaren zijn er enkele literatuurstudies gepubliceerd die een overzicht geven van risicofactoren van partnergeweld, waaronder economische factoren (Capaldi et al., 2012; Schumacher et al., 2001). Deze studies focussen zich echter minimaal op de onderlinge samenhang van deze factoren en kunnen hierdoor de complexiteit van het verband onvoldoende zichtbaar maken. De literatuurstudie van Riger & Staggs (2004) focust zich wel expliciet op het verband tussen arbeidsparticipatie van de vrouw en partnergeweld, maar gaat minimaal in op de causaliteit van dit verband. Naast het gegeven dat er sindsdien meer literatuur is verschenen, stellen Riger & Staggs (2004) het element 'arbeidsparticipatie' centraal, terwijl andere economische factoren zoals gezinsinkomen, individueel inkomen, toegang tot middelen, et cetera mogelijk de complexiteit van het verband nader kunnen verklaren. Tevens bevatten de studies geen expliciete uitsplitsing naar fases in het geweldstraject, terwijl het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en het vóórkomen van partnergeweld mogelijk een andere is dan het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en herhaling van geweld.

Tot slot zijn er in de literatuurstudies geen resultaten uit kwalitatieve studies opgenomen, terwijl deze nodig zijn om de werking van de verbanden en de betekenis voor de betrokkenen te kunnen duiden.

1.5 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek is om middels een aanvullend wetenschappelijke literatuurstudie het complexe verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld te beschrijven en te duiden. De vragen die centraal staan in dit onderzoek zijn:

1. Hebben vrouwen die *financieel afhankelijk* zijn van hun partner ook *meer kans om partnergeweld mee te maken*? En, omgekeerd, hebben vrouwen die *financieel onafhankelijk* zijn van hun partner *minder kans* om slachtoffer te worden van partnergeweld?
2. Hebben vrouwen die *financieel afhankelijk* zijn van hun partner *minder kans om de gewelddadige relatie te doorbreken*? En, omgekeerd, hebben vrouwen die *financieel onafhankelijk* zijn van hun partner *meer kans* om zich aan het geweld te onttrekken door de relatie te verbreken?

Een vervolgvraag is, hoe dit verband opgebouwd is. Is er sprake van een correlatie of causaal verband? Is één factor (bijvoorbeeld werkstatus of hoogte individueel inkomen) bepalend voor dit verband, of is het een combinatie van factoren die de (causale) relatie vormen? Zijn er demografische en/of contextuele factoren die het verband beïnvloeden? Is het verband in de verschillende geweldsfases (voórkomen van partnergeweld en herhaling van partnergeweld) gelijk? En, tot slot, zijn deze inzichten bruikbaar voor toekomstig beleid?

1.6 Leeswijzer

Het volgende hoofdstuk geeft een beschrijving van de opzet van het literatuuronderzoek en betreft een methodologische verantwoording van de geïnccludeerde literatuur. In hoofdstuk 3 volgt vervolgens een overzicht van de algemene bevindingen betreffende de onderzoeksgroep, onderzoeksmethode (en steekproef), context en operationalisering van ‘financiële (on)afhankelijkheid’ en ‘partnergeweld’. Ten behoeve van de analyse van de inhoudelijke bevindingen is de keuze gemaakt om per fase van het geweldstraject te rapporteren. Hoofdstuk 4 presenteert de bevindingen over het voórkomen van geweld en geeft antwoord op de eerste onderzoeksvraag. Hoofdstuk 5 gaat in op het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en herhaling van geweld en de tweede onderzoeksvraag. Het laatste hoofdstuk geeft een overzicht van conclusies en aanbevelingen voor beleid en vervolgonderzoek.

Hoofdstuk 2 Methodologische opzet

2.1 Afbakening van het onderzoek

Het onderzoek is gestart met het opstellen van inclusiecriteria ter bepaling van relevante literatuur, welke gebaseerd zijn op een aantal keuzes. Ten eerste is het nodig de termen ‘financiële (on)afhankelijkheid’ en ‘partnergeweld’ te definiëren. Naast dat zowel financiële afhankelijkheid als financiële onafhankelijkheid is meegenomen in de zoektermen, zijn in overeenstemming met de beleidsdefinitie ‘arbeidsparticipatie’ (en hieraan gerelateerde termen zoals ‘werk’, ‘werkstatus’, et cetera) en ‘individueel inkomen’ opgenomen. Vervolgens zijn er ook termen toegevoegd die gekoppeld zijn aan een bredere definitie van financiële (on)afhankelijkheid, zoals ‘gezinsinkomen’ en ‘financiële middelen’, maar ook ‘autonomie’ en ‘zelfbeschikking’. Het literatuuronderzoek richt zich op alle uitingen van partnergeweld. Dat betekent dat er niet expliciet gezocht is naar specifieke vormen van partnergeweld (zoals fysiek, seksueel, psychisch, economisch, et cetera). In overeenstemming van de motie van Van den Hul betreft het geweld tegen vrouwen door hun mannelijke partner. Ten tweede focust het onderzoek zich op het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld, en zijn studies die zich alleen richten op de impact van partnergeweld op financiële (on)afhankelijkheid (verband in omgekeerde richting) niet meegenomen. Ten derde is ervoor gekozen gebruik te maken van de databases PsychInfo en SocINDEX en alleen ‘peer reviewed’ artikelen mee te nemen in het onderzoek. Tot slot is in overleg met de opdrachtgever besloten de studies te selecteren waarbij de bestudeerde context vergelijkbaar is met de Nederlandse beleidscontext.

2.2 Includeren van artikelen¹⁵

Voor het vinden en selecteren van de te includeren artikelen is het PRISMA- onderzoeksprotocol¹⁶ gevolgd. Op basis van de afbakening van de termen ‘financiële (on)afhankelijkheid’ en ‘partnergeweld’ is een zoekstrategie opgesteld (zie bijlage 1) en is op 7 mei 2020 een totaal aan 809 artikelen in de database PsychInfo en 528 artikelen in SocINDEX gevonden. Middels de programma’s Zotero en Rayyan zijn duplicaten verwijderd en bleven er in totaal 1.068 wetenschappelijke artikelen over ter screening.

¹⁵ In deze fase zijn de onderzoekers bijgestaan door Stefano Giani (informatiespecialist, UvA).

¹⁶ PRISMA protocols=Preferred Reporting Items for Systematic Review and Meta-Analysis Protocols.

De eerste screening-fase bestond uit het lezen van alle abstracts.¹⁷ Artikelen die, bij nalezing van het abstract, niet over een verband rapporteren (n=440), zijn geëxcludeerd. De artikelen die alleen rapporteerden over de economische positie van de man, en niet van de vrouw (n=206) zijn ook geëxcludeerd. Diverse artikelen beschreven andere uitkomsten dan het geweld dat vrouwen treft (n=89) en zijn in dit literatuuronderzoek buiten beschouwing gelaten. Tevens zijn artikelen die bevindingen over het verband in de omgekeerde richting beschrijven (n=49) geëxcludeerd. Ook zijn artikelen verwijderd die niet het juiste type¹⁸ betroffen (n=28), niet in het Engels of Nederlands gepubliceerd zijn (n=7) en waarvan het artikel niet vindbaar was (n=2). Een aantal review-artikelen, die slechts deels focuste op het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld, beschreven bevindingen die gebaseerd waren op studies die reeds geïnccludeerd waren. Er is besloten de bronartikelen te behouden en deze reviews (n=4) te excluderen.

De tweede screenings-fase bestond uit het lezen van de artikelen (n=243).¹⁹ Na lezing van de volledige artikelen bleken er nog artikelen te zijn die niet focusten op (de juiste richting van) het verband (n=106) of de doelgroep van vrouwelijke slachtoffers (n=15) en zijn geëxcludeerd. Ook de artikelen die over andere uitkomsten rapporteerden dan geweld (n=12), van lage methodologische kwaliteit waren (n=8) of al opgenomen waren in een geïnccludeerde review (n=2) zijn uitgesloten. Tot slot zijn de artikelen die niet rapporteerden over een context die vergelijkbaar is met de Nederlandse beleidscontext²⁰ (n=47) en eerder dan 2000 gepubliceerd zijn (n=3) verwijderd.

In totaal voldeden 50 studies aan alle selectiecriteria. Vervolgens is er via de referentiesecties nog één artikel toegevoegd. Hiermee komt de uiteindelijke selectie aan wetenschappelijke publicaties over het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld op 51 artikelen.

2.3 Analyse

De analysefase startte met het ordenen²¹ van de 51 geïnccludeerde artikelen naar context (land), fase (voorkomen van geweld/herhaling van geweld) en type (kwantitatief/kwalitatief/mixed methods). Het codeboek is vervolgens opgesteld op basis van 9 groepen (definitie, algemeen, focus, methodologisch kader, theoretisch kader, methode, uitgangspunt, uitkomst, aanbevelingen, conclusies) welke in het proces van coderen zijn uitgebreid met codes. Bij de benaming van de codes is de terminologie

¹⁷ Voor de screening van de artikelen is het programma Rayyan gebruikt. Deze eerste screening is primair uitgevoerd door Berry. Eén op de vier artikelen is hierbij gecontroleerd door Bouma. Artikelen die een conflict oprachten zijn besproken tussen beide onderzoekers.

¹⁸ Dit betroffen artikelen waarvan een nieuwe uitgave reeds in de lijst was opgenomen, boekrecensies of andere publicaties die geen eigen empirische data of theoretische reflecties bevatten.

¹⁹ Deze screening is primair uitgevoerd door Berry. Artikelen waarover twijfel bestond zijn voorgelegd aan Bouma, Wasmus en Römken.

²⁰ In overleg met de opdrachtgever betreft dit alle Europese landen, Verenigde Staten, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland. Tevens zijn de internationaal vergelijkende studies (Europees en wereldwijd) meegenomen.

²¹ Hiervoor is het softwareprogramma ATLAS .ti gebruikt.

uit de artikelen overgenomen. In bijlage 2 is het codeboek opgenomen. De volgende analysefase betrof het opstellen van een overzichtstabel (zie bijlage 3) waarin, per geïnccludeerde studie, enerzijds een samenvatting is gegeven van de bevindingen betreffende het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld en anderzijds informatie over de onderzoeksopzet (onderzoeksgroep, regio, methode, steekproef, operationalisering 'financiële (on)afhankelijkheid' en 'partnergeweld') is opgenomen.

Hoofdstuk 3 Algemene bevindingen

De opgestelde overzichtstabel is opgenomen in bijlage 3 en laat een complex beeld zien: daar waar enkele van de geïnccludeerde studies geen verband ontdekken, geven de studies die wel een verband vinden ongeveer even vaak blijk van een positief als negatief verband. In de beoordeling van de uitkomsten is het daarom van belang de onderzoeksopzet onder de loep te nemen. Betreft het bijvoorbeeld een nationale prevalentiestudie of een studie van een afgebakende doelgroep? Is de steekproef representatief? Welke α -waarde is gehanteerd?²² Betreft het een valide wijze van uitvragen van financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld? Is er sprake van correlatie of ook causaliteit? In dit hoofdstuk wordt daarom allereerst een overzicht van de kenmerken van de geïnccludeerde studies gegeven.

3.1 Context: Land

Verreweg de meerderheid van de wetenschappelijke artikelen rapporteren over studies die uitgevoerd zijn onder Amerikaanse populaties. Tevens zijn er uit Canada, Australië en Nieuw-Zeeland een aantal artikelen opgenomen. Uit Europa komen zeven studies, waarvan een meerderheid ($n=4$) uit Turkije en één studie tevens op Nederlandse data gebaseerd is (Reichel, 2017). Tevens zijn er twee studies die wereldwijd hun data hebben verzameld, waarvan in één studie ook Nederlandse survey-data gebruikt is (Laxminaray, Henrichs, & Pemberton, 2012). Ook zijn de literatuurstudies (Capaldi et al., 2012; Riger & Staggs, 2004; Schumacher et al., 2001) vooral op Amerikaanse, Canadese en Australische studies en een enkele studie uit het Verenigd Koninkrijk gebaseerd. Dat er relatief weinig studies uit Europa zijn geïnccludeerd heeft te maken met de zoekstrategie en het gegeven dat er alleen Engelse en Nederlandse zoektermen zijn gebruikt. Maar ook onderzoekers uit bijvoorbeeld Australië concluderen dat het gros van de studies naar het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld in de Verenigde Staten is verricht (zie Costello, Chung & Carson, 2005). De plotselinge herziening van het Amerikaanse welvaartssysteem, waarbij met de invoering van de 'Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act' (in 1996) de uitkeringen als vangnet wegvielen en werden vervangen door 'work-first' projecten, kan een verklaring geven voor een reeks aan studies naar het verband.

²² De α -waarde duidt op de geaccepteerde kans dat de bevindingen binnen een onderzoek een andere richting op hadden kunnen wijzen ten gevolge van bias of gebrek aan validiteit en betrouwbaarheid.

3.2 Onderzoeksgroep

Een aantal studies betreft prevalentie-onderzoek, waarbij de onderzoeksgroep een representatieve afspiegeling is van de bevolking en aan vrouwen (en soms beide partners) het vóórkomen van partnergeweld is uitgevraagd. Veelal betreft het een representatief onderzoek op nationaal niveau, maar in de studies die in de Verenigde Staten zijn uitgevoerd zijn ook veel studies gericht op één of meerdere deelstaten. Tevens zijn er studies die zich richten op subgroepen, zoals moeders, zwangere vrouwen, jongvolwassen vrouwen, studenten, werknemers, vrouwen uit de vrouwenopvang, en vrouwen met een specifieke migratie-achtergrond.

3.3 Onderzoeksmethode en -methodieken

Verreweg de meerderheid van de studies rapporteren bevindingen op basis van kwantitatieve data-verzameling. Het betreft voornamelijk prevalentieonderzoek, waarbij de data middels surveyonderzoek is opgehaald. Deze studies geven primair inzicht in de omvang van partnergeweld, in combinatie met achtergrondkenmerken; waaronder ook economische kenmerken als gezinsinkomen, individueel inkomen (man/vrouw) en werkstatus (fulltime/parttime/werkloos). Tevens zijn er relatief veel studies die secundaire analyses uitvoeren op bestaande survey-data (en in mindere mate registratiegegevens) en waarbij kenmerken over het (causale) verband nader worden gespecificeerd. Een kleine minderheid van de studies is gebaseerd op experimenteel onderzoek, waarbij er een onderzoeks- en controlegroep is ingesteld. Tevens is longitudinale onderzoek schaars. De kwalitatieve studies betreffen voornamelijk analyses op basis van interviews, focusgroepen en casestudies.

3.4 Operationalisering 'partnergeweld'

Alle geïnccludeerde studies gaan over het geweld dat door een intieme partner of ex-partner gepleegd wordt, waarbij de man pleger is en vrouw slachtoffer. De studies rapporteren echter over uiteenlopende vormen van partnergeweld. Zo zijn er studies die de vormen fysiek, seksueel en psychisch geweld tezamen onderzoeken en studies die specifiek naar één geweldsvorm kijken. Dit bemoeilijkt de vergelijkbaarheid van de studies. Tevens is het algemeen bekend dat slachtoffers van partnergeweld het geweld vaak niet melden bij politie of hulpinstanties. De studies die gebruik maken van de registratiegegevens van politie en hulporganisaties geven om die reden geen representatief beeld van de omvang van partnergeweld en zullen ook niet als zodanig worden meegenomen in deze literatuurstudie. Maar ook in surveyonderzoek is vaak sprake van onderrapportage en is het daarom zeer relevant gestandaardiseerde vragenlijsten te gebruiken. Een meerderheid van de geïnccludeerde

studies gebaseerd op survey-data gebruikte een gestandaardiseerde vragenlijst, waarbij de Conflict Tactics Scale (CTS of CTS2)²³ het meest is toegepast. Tevens zijn er een aantal studies waarbij de operationalisering van partnergeweld niet beschreven of onduidelijk is, of waarbij geweld middels een niet-gevalideerd instrument is uitgevraagd. De uitkomsten van deze studies zijn daarom in de analyse kritisch bekeken.

3.5 Operationalisering 'financiële (on)afhankelijkheid'

De studies laten een grote diversiteit in de operationalisering van de begrippen 'financiële (on)afhankelijkheid' zien. Ten eerste zijn er een veelheid aan elementen die, gezamenlijk, de afhankelijkheidspositie bepalen. Te denken valt aan: arbeidsparticipatie, inkomen, financiële zekerheid en toegang tot middelen, maar ook subjectieve en objectieve (on)afhankelijkheid. Tevens kunnen deze elementen zich op relationeel of individueel niveau afspelen. In enkele studies worden beide niveaus vertegenwoordigd door bijvoorbeeld zowel naar het gezinsinkomen als naar het individuele inkomen te kijken. Omdat dit onderzoek zich primair richt op de wijze en mate waarop de financiële (on)afhankelijkheid van de vrouw verbonden is met (herhaling van) partnergeweld, zijn de studies die alleen op individueel niveau rapporteren primair gericht op de financiële (on)afhankelijkheid van de vrouw. Daarnaast zijn er ook studies die naar de economische positie van beide partners kijken en daarin tevens de 'relatieve status' meenemen. Om aan te sluiten bij de data, is in dit onderzoek geen voorgeschreven definitie van 'financiële (on)afhankelijkheid' gehanteerd maar wordt in de volgende hoofdstukken expliciet verwezen naar de individuele (economische) elementen.

²³ De CTS is in 1979 ontwikkeld door Straus et al. en beoogt de frequentie te meten waarmee respondent een verscheidenheid van gedragingen gebruikt in een conflict met hun partner. Deze gedragingen vallen in drie brede categorieën: redeneren (bijv. een gesprek of discussie), verbale agressie (bijv. belediging) en fysieke agressie. Seksueel geweld is niet in het instrument opgenomen. Internationaal is een uitgebreid debat gevoerd over de CTS-schaal (zie o.a. Dobash et al., 1992; Römken, 1997; 2008). Dat debat is toegespitst op de vraag naar validiteit van de CTS, i.h.b. de uitkomst dat vrouwen en mannen in vergelijkbare omvang en wederkerig partnergeweld gebruiken. Een uitgebreide meta-analyse van studies die de CTS-2 versie hebben gebruikt (een lichte aanpassing van de oorspronkelijke CTS-versie), laat zien dat de betrouwbaarheid van de metingen matig is (Archer, 1999). Kwalitatief onderzoek laat zien dat ook de validiteit beperkt is. Er blijkt een lage tot matige overeenstemming bij metingen met de CTS-2 als beide partners worden ondervraagd. Vooral mannelijke respondenten vertonen een sterke tendens tot onderrapportering, en die neemt toe naarmate het door hen gepleegde geweld ernstiger is (Simpson & Christensen, 2005). Alleen in het middengebied van minder ernstig en niet-seksueel geweld is er een redelijke mate van overeenstemming tussen geweld dat vrouwen en mannen als partners en melden. Samengevat: bij de houdbaarheid en wetenschappelijke kwaliteit van studies die met de CTS-schaal werken moeten fundamentele kanttekeningen worden geplaatst.

3.6 Fase van het geweldstraject

In de overzichtstabel is te zien dat de meerderheid van de studies (primair) rapporteren over het vóórkomen van geweld. Het volgende hoofdstuk is gebaseerd op deze studies. Een derde van de geïnccludeerde studies richt zich op de fase van herhaling van partnergeweld. Dit gaat zowel over de vraag welke factoren bijdragen aan de intensiteit van het geweld (veelal uitgedrukt in frequentie aan geweldsepisodes), het inschakelen van hulp en beëindigen van de gewelddadige relatie. In hoofdstuk 5 zullen de bevindingen uit deze studies centraal staan. Hoewel er een drietal kwalitatieve studies zijn geïnccludeerd over de waarde van werk voor vrouwen die partnergeweld meemaken, zijn er geen studies zich expliciet richten op de waarde van werk ná partnergeweld. In die zin is er een kennis-hiaat wat betreft de waarde van werk voor vrouwen die partnergeweld hebben meegemaakt.

Hoofdstuk 4 Het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en het vóórkomen van partnergeweld

In dit hoofdstuk staat de eerste onderzoeksvraag naar het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en *het vóórkomen* van partnergeweld centraal. Dit hoofdstuk is gebaseerd op de geïnccludeerde literatuurstudies (n=3), de studies die zich primair richten op de vraag in welke mate de financiële (on)afhankelijkheid van de vrouw in verband staat met het vóórkomen van partnergeweld (n=29) en enkele van de studies met een reflectief en betogend karakter (n=2).

4.1 Risicofactoren

4.1.1 Laag gezinsinkomen, schulden en gevoel van financiële zekerheid

Op basis van de geïnccludeerde studies is te zien dat er ongeveer net zoveel studies zijn die geen verband vinden tussen gezinsinkomen en het vóórkomen van partnergeweld, als studies die wel een verband vinden. De studies die een verband vinden, laten zien dat in relaties waar mannen geweld gebruiken richting hun vrouwelijke partner vaker sprake is van een laag, dan een hoog gezinsinkomen (Capaldi et al., 2012; Dal Grande, Hickling, Taylor & Woollacott, 2003; Schumacher et al., 2001; Weinbaum et al., 2001). In de studies waarin geen verband tussen gezinsinkomen en partnergeweld wordt gevonden (Rollins en Oheneba-Sakyi 1990; Huang & Gunn 2001; Burlaka et al. 2017), zijn sommige onderzoekers geneigd deze uitkomst als ‘afwijkend’ te presenteren. Als voorbeeld het surveyonderzoek van Burlaka, Grogan-Kaylor, Savchuk & Graham-Bermann (2017) onder Oekraïense moeders (n=278). Zij vonden geen significant verband tussen gezinsinkomen en het vóórkomen van partnergeweld en gaven daar methodologische verklaringen voor. Zo geven de onderzoekers aan dat ze alleen inkomsten uit betaald werk hebben uitgevraagd, terwijl volgens hen ook andere inkomsten (zoals kinderbijslag) van belang zijn in het gezinsinkomen. Ten tweede is naar het laatst ontvangen maandinkomen gevraagd, maar omdat de vragenlijst in de zomer en vooral in ruraal gebied was uitgezet, vermoeden de onderzoekers dat de verdiensten van de laatste oogst het “armoede-effect op partnergeweld” overschaduwden.

Hoewel er wetenschappelijke consensus lijkt te bestaan over een verband tussen gezinsinkomen en partnergeweld, toont dit nog niet direct een causale relatie aan. Zo worden in dezelfde studies ook andere demografische factoren – zoals slechte gezondheid, alcoholmisbruik, laag opleidingsniveau of het hebben van jonge kinderen – in verband gebracht met een hogere prevalentie van partnergeweld. Studies die de causaliteit van het verband onderzochten laten tevens zien dat het economische element ‘gezinsinkomen’ niet zelfstandig, maar in combinatie met andere (economische)

factoren een causaal relatie vormt. Zo geeft de studie van Fox, Benson, DeMaris & Van Wyk (2002) bijvoorbeeld blijk van het gegeven dat (gevoel van) financiële zekerheid een zeer bepalende, of mogelijk zelfs doorslaggevende factor, is in het verband met het vóórkomen van partnergeweld. Door onder ruim vijfduizend Amerikaanse koppels niet alleen het gezinsinkomen, maar ook het bestaan van schulden en gevoel van financiële zekerheid²⁴ uit te vragen, toetsten de onderzoekers de ‘family stress theory’ en hiermee de hypothese dat een combinatie van stressoren (A), beschikbare middelen om deze stressoren te dempen (B) en de individuele interpretatie van deze situatie (C) leidt tot crisis (X). Fox et al. ontdekten dat de combinatie van een laag gezinsinkomen, schulden en gevoel van financiële onzekerheid het risico op partnergeweld voorspelden. Daar waar de ‘family stress theory’ echter uitgaat van de simpele formule $A + B + C = X$ (waarbij elke factor een even groot aandeel in het effect heeft) was ‘gevoel van financiële zekerheid’ (C) in het onderzoek van Fox et al. (2002) de grootste voorspeller. Vele jaren later, en in een ander geografisch gebied, kwam Gül (2013) tot dezelfde conclusie. Op basis van semigestructureerde interviews met 103 vrouwen in diverse vrouwenopvanglocaties in Turkije, zag de onderzoeker dat een gezinsinkomen onder de armoedegrens samengaat met gevoelens van “lijden, wanhoop, hopeloosheid” (p. 114, vertaling SB). Hoewel het hier geen representatief onderzoek betreft²⁵, geeft de studie inzichten over de dynamiek van armoede in relatie tot partnergeweld. Zo waren het de gevoelens van ‘lijden, wanhoop en hopeloosheid’, en niet het lage gezinsinkomen *an sich*, die volgens de geïnterviewde vrouwen voor hun partners de escaleerende factor was om geweld te gebruiken.

4.1.2 Vrouwen gaan werken en/of verdienen meer dan hun partner

Het verband tussen gezinsinkomen en het vóórkomen van partnergeweld is gelaagd te noemen. Enerzijds staat gezinsinkomen niet zelfstandig, maar in combinatie met andere (intervenierende) factoren (zoals financiële zekerheid) in verband met partnergeweld. Anderzijds lijkt er sprake van een zogenaamde ‘spurious relationship’ waarbij een doorwerking van andere, onderliggende factoren (ook: ‘confounders’) invloed hebben op het verband en de onderzochte factoren. Te denken aan gezondheid, alcoholgebruik en het hebben van (jonge, inwonende) kinderen.

Daar waar het verband tussen gezinsinkomen en het vóórkomen van partnergeweld complex is door de gelaagdheid, is het verband op individueel niveau complex vanwege een paradox: arbeidsparticipatie kan zowel een risico- als beschermende factor zijn voor de vrouw om partnergeweld mee

²⁴ In de tweede meting hebben de onderzoekers ‘financieel welzijn’ uitgevraagd aan de respondenten middels een eigen opgestelde index, op basis van twee items: mate van tevredenheid met de huidige financiën (7 antwoord-categorieën van ‘zeer ontevreden’ naar ‘zeer tevreden’) en mate van zorgen over uitgaven versus inkomsten (5 antwoord-categorieën van ‘maak me erg zorgen’ tot ‘maak me nooit zorgen’).

²⁵ Naast laag aantal respondenten zijn vrouwen met een lage sociaaleconomische status over het algemeen sterk oververtegenwoordigd in de vrouwenopvang.

te maken. Enerzijds heeft dit te maken met de invloed van andere – in het algemeen zwaarder wegende factoren – zoals etniciteit, hoogte van inkomen en de daadwerkelijke toegang tot (financiële) middelen. Dit gegeven wordt in paragraaf 4.2 uitvoerig besproken. Anderzijds blijkt het van belang om de economische positie van de vrouw niet los te koppelen van de economische positie van haar mannelijke partner.

De studie van Xie, Heimer & Lauritsen (2012) is exemplarisch. In deze studie stelden de onderzoekers zichzelf de vraag of er in Amerika een nationale trend te ontdekken is tussen de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen en prevalentie van partnergeweld. Daartoe voerden ze, voor een selectie van 40 Amerikaanse metropolen, secundaire analyses uit op de data van de 'National Crime Survey' en 'National Crime Victimization Survey' (NCS-NCVS, 1980 t/m 2004). De onderzoekers constateerden dat een stijging van 1 procentpunt in arbeidsparticipatie geassocieerd kan worden met een afname van 14 procent in het aantal vrouwelijke slachtoffers van partnergeweld. Hoewel nog niet op causaliteit onderzocht, zou men kunnen stellen dat deze uitkomst aanleiding geeft om (betaald) werk als beschermende factor te definiëren. Xie et al. zagen echter ook dat een toename van arbeidsparticipatie van vrouwen *ten opzichte* van mannen, juist in verband staat met een toename van partnergeweld. Met andere woorden: als vrouwen meer gaan werken dan mannen, lijkt (betaald) werk eerder een risicofactor dan een beschermende factor van partnergeweld.

Dat het risicovol kan zijn wanneer vrouwen, ten opzichte van hun mannelijke partners, meer (gaan) werken wordt in meerdere studies die op relationeel niveau keken naar de relatieve economische positie bevestigd. Zo laat de studie van Franklin & Menaker (2014) middels secundaire data-analyse op de 'Fourth Annual Texas Crime Victimization Survey' (2007) zien dat als beide partners werken de kans op partnergeweld ruim 2,2 keer groter is dan waar alleen de mannelijke partner werkt. Kaukinen (2004) zag op basis van secundaire analyses van de 'Canadian General Social Survey' (1999) allereerst dat Canadese vrouwen met een hoog individueel inkomen minder vaak fysiek en psychisch partnergeweld rapporteerden. Daarnaast vond de onderzoeker een significant verband tussen het relatieve inkomen (tussen vrouw en man) en het risico van psychisch partnergeweld. Bij 'status reversal', waarbij de vrouw 65% of meer van het gezinsinkomen verdient, was de kans voor vrouwen om slachtoffer te worden van psychisch partnergeweld 40% hoger. Waarna de onderzoeker concludeert dat het verband tussen werkstatus van een vrouw en haar risico op psychisch partnergeweld duidelijk afhangt van de werkstatus van haar partner. Tevens bleek dat vrouwen die meer of gelijk verdienen dan hun partner meer kans hebben om fysiek partnergeweld mee te maken, maar was het verband tussen status ongelijkheid en het risico op fysiek geweld niet significant.

Andere studies hanteren andere operationalisering van 'partnergeweld' en maakten geen gebruik van gestandaardiseerde vragenlijsten, maar kwamen wel tot gelijke bevindingen. Zo concludeerden Zavala & Spohn (2010) middels een secundaire analyse van de survey 'Violence and Threats

of Violence Against Women and Men in the United States' (1994-1998) dat bij koppels waar de vrouw de kostwinnaar is, vrouwen vaker psychisch partnergeweld meemaken dan wanneer beide partners werken. De onderzoekers DeMaris, Benson, Fox, Hill & Van Wyk (2003) berekenden op basis van data uit twee Amerikaanse surveys (NSFH-survey, 1988; US Census, 1990) dat wanneer alleen de vrouw werkt zij een 3,41 keer meer risico heeft op fysiek partnergeweld, dan als beide partners werken.

De uitkomsten van bovengenoemde studies ondersteunen de zogenaamde 'backlash theory'. Deze theorie is gebaseerd op de 'social control theory' en de idee dat mannen geweld inzetten als controlemiddel. Russell (1975) beargumenteerde vervolgens dat mannen niet alleen geweld gebruiken om hun vrouwelijke partner te controleren om hiermee een machtspositie in te nemen, maar ook geweld kunnen gebruiken wanneer ze deze machtspositie dreigen te verliezen. Wanneer een vrouw werkt en haar mannelijke partner werkloos is, bekleedt de man niet (meer) de traditionele rol als kostwinner. Tevens worden hiermee onderliggende financiële problemen blootgelegd, wat financiële stress kan veroorzaken of verhogen. Het gevoel van statusverlies kan vervolgens aanleiding zijn om als verzet (*backlash*) geweld te gebruiken (zie ook Sanders, 2015; Riger & Krieglstein, 2000).

Tevens zijn er studies die aantonen dat niet alleen in gevallen van 'status reversal' (waarbij de vrouw meer werkt en/of meer aan het gezinsinkomen bijdraagt dan haar mannelijke partner), maar ook het *proces* naar arbeidsparticipatie risicovol kan zijn. Ook dit sluit aan bij de backlash-theorie, waarbij een verbetering in economische positie van de vrouw als potentiële dreiging van de onderlinge rolverdeling ervaren kan worden. Als voorbeeld de studie van Brush (2003). Op basis van secundaire analyses van een 'work first'²⁶ project in Pennsylvania (1998-2001), zag de onderzoeker dat voor een meerderheid (80%) van de vrouwen die slachtoffer waren van fysiek partnergeweld (n=162) gold dat betaald werk geen verandering of juist een toename in episodes van fysiek geweld betekende. De hoogte van het inkomen is hierin een belangrijker factor: in vergelijking met de groep vrouwen waarbij de frequentie van geweld met de stap richting arbeidsparticipatie afnam, was het gemiddelde uurloon en het gemiddeld aantal gewerkte weken van de groep vrouwen die geen verandering of een toename van geweld meemaakten relatief laag. Daarnaast zag Brush (2003) dat de stap richting arbeidsmarkt veelal gepaard gaat met een toename van 'werkgerelateerde controlerende tactieken'²⁷ en beveelt de onderzoeker aan om in de overgangperiode van een uitkering naar (betaald) werk niet alleen te monitoren op een toename van partnergeweld, maar ook op aanwezigheid van deze controlerende tactieken.

²⁶ Zowel hulp bij het zoeken van werk, als gericht op het opdoen van werknemersvaardigheden en/of werkervaring.

²⁷ Zoals: 'partner beloofde op ons kind te passen maar deed het niet', 'partner zocht ruzie wanneer ik net naar mijn werk of studie wilde vertrekken' en 'partner houdt me de hele nacht wakker of onderbrak mijn slaap'.

4.1.2 Traditionele gendernormen

Dat een verbetering in economische positie van de vrouw als potentiële dreiging van de onderlinge rolverdeling kan worden ervaren, is gerelateerd aan heersende genderrollen waarbij de man de kostwinner is. In dit verband is het relevant om iets uitgebreider stil te staan bij de studie van Morash, Bui & Santiago (2000). Als één van de weinige geïncorporeerde studies die kwalitatieve dataverzameling toepassen, poogden de onderzoekers meer grip te krijgen op context, patronen en beslissingen van het gebruik van geweld door het voorkomen van partnergeweld in Mexicaanse-Amerikaanse gezinnen te onderzoeken. Een belangrijk uitgangspunt van het onderzoek is dat rolpatronen onder Mexicanen sterk door patriarchale waarden bepaald worden (waarbij de heersende norm is dat mannen voor het inkomen moeten zorgen) maar dat deze heersende genderrollen in de loop der generaties mogelijk zijn veranderd door de invloed van sociaaleconomische contextuele factoren (zoals de Amerikaanse cultuur, maar ook een algehele toename aan arbeidsparticipatie van vrouwen).

Omdat deze veranderingen de machtsdynamiek tussen mannen en vrouwen de waarschijnlijkheid van partnergeweld kunnen beïnvloeden, onderzochten Morash, Bui & Santiago (2000) de context van het gezinsleven, inclusief economische omstandigheden, genderideologie en genderrolverwachtingen als een manier om het ervaren partnergeweld door vrouwen van Mexicaanse afkomst beter te kunnen begrijpen. Vanuit de idee dat partnergeweld plaatsvindt in gezinnen waar elementen van machtsdynamiek en genderongelijkheden aanwezig zijn, maar tevens het besef dat deze aspecten niet los gezien kunnen worden van maatschappelijke ongelijkheden en sociaal-culturele normen van de samenleving in zijn geheel, hanteren de onderzoekers een feministisch perspectief. Daarnaast nemen de onderzoekers een interactionistische benadering in door rekening te houden met de interpretatie van slachtoffers over hun eigen geweldservaring.

De meerderheid van de geïnterviewde Mexicaans-Amerikaanse vrouwen (n=159) had een partner die werkt. Omdat het veelal om laagbetaalde banen ging, waren er in de gezinnen ook vaak financiële problemen, wat volgens de geïnterviewden vooral in het begin van het huwelijk kon leiden tot onderlinge conflicten. De vrouwen die ervaring hadden met partnergeweld (n=33) gaven aan dat de financiële problemen in combinatie met andere, aan de financiële situatie gerelateerde, problemen bij de man - zoals rokenjagen en drugs- en alcoholgebruik - verband hielden met partnergeweld. Op het moment van het onderzoek had 10 procent van de vrouwen een voltijd baan en 20 procent een deeltijd baan. Reden om te werken was voornamelijk het aanvullen van het gezinsinkomen omdat hun partner werkloos was of het inkomen van de man ontoereikend. In bijna de helft van deze gezinnen lieten de vrouwen weten dat hun ideeën over genderrollen waren veranderd: ze

accepteerden niet langer de traditionele vrouwelijke rol als moeder en echtgenote, of de norm van vrouwelijke onderdanigheid. Deze verandering bleek bij de mannelijke partners minder te zijn doorgevoerd. Voor één tiende van de gezinnen waarin de vrouw (ook) werkte, gaf de vrouw aan dat niet alleen zij, maar ook haar partner afweek van de traditionele rolverdeling als norm. Vervolgens zagen Morash, Bui & Santiago (2000) dat fysiek en psychisch geweld vaker voorkwam in gezinnen waar er meningsverschillen zijn tussen de vrouw en haar man als gevolg van veranderingen in de rolverwachtingen. Middels deze bevindingen concluderen Morash, Bui & Santiago dat inspanningen om partnergeweld te stoppen niet alleen gericht moeten zijn op het vergroten van de financiële onafhankelijkheid van vrouwen, maar ook op het elimineren van cultuurspecifieke ideologieën van mannelijke suprematie.

4.2 Beschermende factoren

4.2.1 Hoog gezinsinkomen, niet vanzelfsprekend beschermend

Voorgaande paragrafen beschreven de economische factoren die als potentiële risicofactoren van partnergeweld zijn te identificeren. Hoewel er sprake is van een zeer gelaagd verband, lijkt een laag gezinsinkomen in verband te staan met een verhoogde kans op het vóórkomen van partnergeweld. Het is echter nog onvoldoende aangetoond dat het ‘spiegelbeeld’ ook geldt: is een hoog gezinsinkomen beschermend? Dit is deels te wijten aan het gegeven dat de geïncludeerde studies primair gericht zijn op risicofactoren, en minder op beschermende factoren, en er daarom weinig empirisch bewijs is om te kunnen spreken over consensus. Een andere verklaring is te vinden in de gelaagdheid van het verband, waarbij – zoals hierboven beschreven – de causaliteit veroorzaakt wordt door een combinatie van factoren en waarbij ‘gevoel van financiële zekerheid’ en dominantiegedrag van de partner (en niet gezinsinkomen) doorslaggevend is in het risico op partnergeweld. Daarnaast zijn er andere, contextuele en demografische factoren, die het verband beïnvloeden.

Als voorbeeld van de invloed van andere factoren, is het relevant de studie van Christy-McMullin (2005) te belichten. Middels secundaire logistische analyses op de data uit de Amerikaanse “National Crime Victimization Survey” (1999) ontdekte de onderzoeker dat het verband tussen gezinsinkomen en partnergeweld verschilt naar etnische afkomst en type geweld. Zo vond Christy-McMullin voor Afrikaans-Amerikaanse vrouwen en Europees-Amerikaanse een verband tussen gezinsinkomen en partnergeweld: naarmate het gezinsinkomen toenam, nam voor deze vrouwen het risico op het meemaken van partnergeweld af. Het verband was echter significant op verschillende types geweld. Voor Europees-Amerikaanse vrouwen was er een verband met fysiek partnergeweld,

voor Afrikaans-Amerikaanse vrouwen met psychisch partnergeweld. Tevens gold voor beide groepen dat de significante verbanden verdwenen wanneer rekening werd gehouden met de variabelen 'huwelijksstatus' en 'leeftijd'. Hiermee toonde Christy-McMullin (2005) aan dat een hoog gezinsinkomen wellicht een noodzakelijke voorwaarde is voor Europees-Amerikaanse en Afrikaans-Afrikaanse voor afname van het risico op partnergeweld, maar geen voldoende voorwaarde. Voor de groep Latijns-Amerikaanse vrouwen vond Christy-McMullin geen enkel significant verband tussen gezinsinkomen en partnergeweld. Refererend naar ander onderzoek onder vrouwen met een Latijns-Amerikaanse achtergrond (Murdaugh et al., 2004) stelt Christy-McMullin dat andere factoren die een afhankelijkheidspositie in stand houden - zoals verblijfsstatus, toegang tot vervoer en het vermogen om Engels te spreken - voor Latijns-Amerikaanse vrouwen vermoedelijk belangrijker zijn in het risico op partnergeweld.

4.2.2 Arbeidsparticipatie, niet voor iedereen beschermend

Hoewel veel van de geïncludeerde studies 'theorie-arm' zijn, wordt in een aantal studies naar de '(social) resource exchange theory' gerefereerd wanneer er over arbeidsparticipatie van de vrouw als beschermende factor wordt gesproken. De 'resource exchange theory' is een sociologische en psychologische theorie en definieert gedrag als een product van een kosten-batenanalyse. Toegepast op intieme relaties, is de verwachting dat partners een eerlijke uitwisseling verwachten van investeringen en beloningen (Homans, 1974). Een onbalans tussen investeringen en beloningen kan ertoe leiden dat de persoon die minder bijdraagt, in termen van inkomen of positie, wordt benadeeld. Deze onbalans kan vervolgens een bedreiging vormen voor de algehele status van het gezin (Smith, 1988). In combinatie met de 'social control theory' en de idee dat mannen geweld gebruiken als controlemiddel is de hypothese van de 'resource exchange theory' dat mannen eerder geweld gebruiken als de vrouw niet tot weinig bijdraagt aan het gezinsinkomen, omdat ze - in financiële zin - weinig te verliezen hebben. Als de vrouw echter een bijdrage levert aan het gezinsinkomen, heeft de man wel wat te verliezen en zou dat hem belemmeren om geweld te gebruiken (zie ook Riger & Krieglstein, 2000).

Zoals hiervoor beschreven, is (toename in) arbeidsparticipatie van de vrouw niet per definitie beschermend en kan het zelfs leiden tot een verhoogd risico op geweld wanneer de mannelijke partner, vanuit het gevoel zijn machtspositie te verliezen, zich middels geweld verzet ('backlash'). Er is echter sprake van een paradox, waarbij er ook studies zijn die een verband vinden tussen verhoogde arbeidsparticipatie van de vrouw en afname van partnergeweld. Zo combineerden Gibson-Davis, Magnuson, Gennatian & Duncan (2005) data uit twee survey-studies en stelden ze vast dat

zowel de data uit 'The Minnesota Family Investment Program' (1994-1996) als 'The National Evaluation of Welfare-to-Work Strategies' (1988) lieten zien dat vrouwen die betaald werk hadden minder partnergeweld meemaakten. Wel is het van belang dat het hier om een specifiek doelgroep gaat, namelijk alleenstaande moeders met een laag inkomen die een uitkering ontvangen of recent ontvingen en de onderzoekers een grote foutmarge voor een significant verband hanteren.²⁸

Tevens laten veel studies zien dat de beschermende werking van arbeidsparticipatie niet alleen gerelateerd is aan het hebben van (betaald) werk, maar ook vooral in verband staat met andere economische factoren, zoals hoogte van het inkomen en toegang tot financiële middelen, en het verband (net als het verband tussen gezinsinkomen en partnergeweld) beïnvloed wordt door andere, contextuele en demografische factoren. De longitudinale studie van Powers & Kaukinen (2012) is een interessant voorbeeld om deze complexiteit uit te lichten. Net als Xie et al. (2012), maakten Powers & Kaukinen (2012) gebruik van de data van de 'National Crime Survey' en 'National Crime Victimization Survey' (NCS-NCVS, 1980 t/m 2008) en zagen ook Powers & Kaukinen in de periode 1980-2008 – waarin arbeidsparticipatie van Amerikaanse vrouwen toenam - een afname aan partnergeweld. De onderzoekers ontdekten echter ook dat werkende vrouwen in deze periode consequent vaker te maken hadden met partnergeweld dan werkloze vrouwen. Deze bevinding maakte dat de onderzoekers 'arbeidsparticipatie' niet per definitie als beschermende factor van partnergeweld definiëren en dat de dalende trend volgens hen eerder gelegen is aan de inrichting van ondersteunende (sociale) voorzieningen en preventief beleid. Een andere relevante bevinding, is dat Powers & Kaukinen (2012) constateerden dat in dezelfde periode (1980-2008) niet-witte vrouwen²⁹ consequent oververtegenwoordigd zijn als slachtoffer van partnergeweld. Ongeacht of ze wel of niet werkten. De onderzoekers concludeerden vervolgens dat de bevinding dat werkende vrouwen een hoger risico lopen op slachtofferschap door partnergeweld, op zijn minst gedeeltelijk afhankelijk is van etniciteit.

Ook de eerdergenoemde studie van Christy-McMullin (2005) laat zien dat het verband tussen arbeidsparticipatie van vrouwen en het vóórkomen van partnergeweld - net als in het verband tussen gezinsinkomen en partnergeweld - verschilt naar etnische achtergrond. Zo werd voor Latijns-Amerikaanse vrouwen geen verband gevonden tussen arbeidsparticipatie enerzijds en partnergeweld anderzijds. Voor Afro-Amerikaanse vrouwen werd alleen een verband gevonden met psychisch partnergeweld, en gold dat werkende vrouwen vaker psychisch partnergeweld meemaken dan werkloze vrouwen³⁰. Werkende Euro-Amerikaanse vrouwen rapporteerden vaker fysiek en

²⁸ α van 10%, in plaats van de meer gangbare 5%.

²⁹ De onderzoekers onderscheidden in hun onderzoek 'witte vrouwen' en 'niet-witte vrouwen', waarbij tot de laatste categorie vrouwen vielen die zich identificeerden als *African Americans*, *Native Americans*, *Aleut*, *Eskimos*, *Asians* en *Pacific Islanders*.

³⁰ Alleen significant voor de categorieën 'professional' of 'service', niet voor 'other employment'.

seksueel geweld dan werkloze vrouwen³¹. Ook nu gold dat de gevonden significante verbanden na toevoeging van 'burgerlijke staat' en 'leeftijd' verdwenen.

Een aantal jaar later volgde de studie van Christy-McMullin & Shobe (2007) waarin de onderzoekers, op basis van dezelfde survey-data, een uitsplitsing maakten naar type geweld en vervolgens demografische factoren, zoals etniciteit, toevoegen aan het analyse-model. Dit keer zagen de onderzoekers in eerste instantie een negatief verband tussen arbeidsparticipatie en fysiek partnergeweld: vrouwen met een recent werkverleden rapporteerden ongeveer twee tot drie keer vaker fysiek partnergeweld, dan vrouwen die (langdurig) werkloos waren. Wanneer echter gecontroleerd werd op ras, etniciteit, huwelijksstatus en leeftijd veranderde deze relatie en rapporteerden vrouwen in 'andere beroepen'³² twee keer minder vaak fysiek partnergeweld dan werkloze vrouwen. Tevens lieten de analyses in eerste instantie zien dat vrouwen die werkzaam waren, meer kans hadden om slachtoffer te worden van psychisch partnergeweld, maar wanneer de variabelen ras, etniciteit, huwelijksstatus en leeftijd aan het regressiemodel toegevoegd werden, verdween het significante verband.

Christy-McMullin & Shobe (2007) konden in hun analyse alleen Afrikaans-Amerikaanse en Europees-Amerikaanse vrouwen includeren. In hetzelfde jaar werd het artikel over de studie van Adam & Schewe (2007) gepubliceerd waaruit naar voren kwam dat Indiaans-Amerikaanse en Pakistaans-Amerikaanse vrouwen die (betaald) werk verrichten vaker partnergeweld rapporteren dan vrouwen die niet werken.³³ Cho, Velez-Ortiz & Parra-Cardona (2014) zagen in hun onderzoek dat Latijns-Amerikaanse vrouwen die werkten vaker slachtoffer van partnergeweld waren dan niet-werkende vrouwen. Meerdere onderzoekers wijzen er echter op dat deze bevindingen niet alleen toegeschreven moeten worden aan etniciteit, maar ook vooral aan de doorwerking van maatschappelijke ongelijkheden. Zo stelden Powers & Kaukinen (2012) dat de hoge prevalentie van partnergeweld onder niet-witte vrouwen gelegen is aan het feit dat niet-witte vrouwen in Amerika, ten opzichte van witte vrouwen, op een veelheid aan economische elementen op achterstand staan.

Verschillende geïnccludeerde studies bevestigen dat 'arbeidsparticipatie' geen beschermende factor is als het individuele inkomen laag is en/of er geen toegang is tot financiële middelen. Zo vonden Kaya & Cook (2010) middels een vergelijkende analyse van survey-studies in 40 landen dat een toename van arbeidsparticipatie in 'niet-agrarische sectoren' gerelateerd is aan een afname van partnergeweld. Dat dit niet gold voor arbeidsparticipatie in z'n geheel, is volgens de onderzoekers te verklaren vanuit het gegeven dat het werk in agrarische sectoren vaak onbetaald is en "alleen betaald werk buiten het gezin de te verwachte voordelen oplevert" (p. 436, vertaling SB). Ander

³¹ Alleen significant voor de categorieën 'service' en 'other employment', niet voor 'professional'.

³² 'Werkstatus' is onderverdeeld in de categorieën 'professional', 'service', 'other employment' en 'non employment'.

³³ Deze uitkomsten zijn gebaseerd op een α van 10%, in plaats van de meer gangbare 5%.

tekenend voorbeeld is het surveyonderzoek uit Turkije van Yüksel-Kaptanoğlu, Türkyılmaz & Heise (2012), waarbij de onderzoekers geen verband vinden tussen arbeidsparticipatie en partnergeweld, maar wel tussen het inkomen van de vrouw en partnergeweld: de prevalentiecijfers van partnergeweld waren het hoogst bij Turkse vrouwen zonder inkomen. Ook Kocacik, Kutlar & Erselcan (2007) concluderen op basis van hun surveyonderzoek onder vrouwen uit vier Turkse steden dat individueel inkomen van de vrouw een belangrijke variabele is bij prevalentie van partnergeweld. Zo zagen de onderzoekers in eerste instantie dat werkende vrouwen bijna drie keer vaker partnergeweld meemaakten dan vrouwen die niet werken, maar was dit verband alleen significant voor de categorie “werkende vrouwen anders dan overheidsfunctionarissen” en veranderde het verband van richting toen ook de hoogte van het inkomen meegenomen werd: vrouwen met een hoog individueel inkomen waren minder vaak slachtoffer van geweld, dan vrouwen met een laag individueel inkomen.³⁴

Kocacik et al. (2007) hanteren een foutmarge van 10%, in plaats van de meer gangbare 5%, om te spreken van een significant verband. Toch is het interessant de uitkomsten van de studie te belichten, vooral omdat de onderzoekers – als één van de weinigen – de toegang tot financiële middelen in hun survey hebben meegenomen en ze ontdekten dat vrouwen die toestemming van de echtgenoot nodig hadden om bepaalde activiteiten uit te voeren, vaker partnergeweld meemaakten dan vrouwen die gezamenlijk met hun partner (financiële) beslissingen namen. Hoewel de operationalisering van ‘toegang tot financiële’ middelen enerzijds en ‘partnergeweld’ anderzijds verschilt, zijn er meerdere studies die aantonen dat toegang tot financiële middelen van belang is bij de beschermende werking van arbeidsparticipatie en/of individueel inkomen. Zo zagen Golden, Perreira, & Piette Durrance (2013) op basis van secundaire analyse van de Amerikaanse ‘Fragile Families and Child Wellbeing Study’ (2001 t/m 2003) dat moeders zonder toegang tot financiële middelen³⁵ twee keer zo vaak psychisch geweld en dwang van hun partner ondervonden, dan moeders met (matige) toegang tot financiële middelen. In een studie onder 28 EU-lidstaten zag Reichel (2017) dat de prevalentie van partnergeweld hoger is bij vrouwen die weinig hadden over het gezinsinkomen. Cho (2012), tot slot, voerde secundaire analyses uit op data afkomstig van de ‘National Comorbidity Survey Replication’ (2004) en de ‘National Latino and Asian American study’ (2004) en vond geen verband tussen arbeidsparticipatie en partnergeweld, maar zag wel dat vrouwen die zichzelf als financieel zeker beschreven minder vaak partnergeweld meemaken dan vrouwen die zichzelf als financieel niet-zeker beschreven³⁶.

³⁴ Deze uitkomsten zijn gebaseerd op een α van 10%, in plaats van de meer gangbare 5%.

³⁵ Respondenten werden in de studie gevraagd of ze in bezit waren van een eigen bankrekening en of ze goedkeuring van hun man nodig hadden voor toegang tot de (eigen) bankrekening.

³⁶ De financiële zekerheid werd beoordeeld door te vragen: "Zou u, in algemeenheid, zeggen dat u meer geld heeft dan u nodig heeft, net genoeg of niet genoeg om aan uw behoeften te voldoen?" Respondenten die antwoordden met "meer dan nodig" of "net genoeg", werden gecodeerd als "financieel zeker", terwijl anderen "financieel niet-zeker" waren.

Hoofdstuk 5 Het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en herhaling van partnergeweld

Daar waar het vorige hoofdstuk focuste op het vóórkomen van partnergeweld, staat in dit hoofdstuk de tweede onderzoeksvraag naar het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en *herhaling* van partnergeweld centraal. Van de geïncludeerde studies, focussen 15 studies zich primair op de vraag in welke mate de financiële (on)afhankelijkheid van de vrouw in verband staat met het continueren van partnergeweld. Het gaat hier om herhaling van partnergeweld door één en dezelfde partner. Daarnaast is er een aantal kwalitatieve studies waarbij de vraag naar de waarde van werk voor vrouwen die partnergeweld meemaken centraal staat. Tot slot komen ook studies (n=3) aan bod die in hun betoog reflecteren op de keuzes die vrouwen maken bij het beëindigen van een gewelddadige relatie.

5.1 Risicofactoren

5.1.1 Geen werk of laag individueel inkomen

Zoals in de inleiding aangegeven, rapporteerde Gelles (1976) als één van de eerste wetenschappers dat de toegang tot economische middelen voor vrouwen die partnergeweld meemaken een belangrijke factor is in de overweging de partner te verlaten. Sindsdien volgden meerdere onderzoeken en zijn wetenschappers van mening dat er voldoende wetenschappelijk bewijs is dat economische afhankelijkheid één van de belangrijkste belemmerende factoren is in het beëindigen van een gewelddadige relatie en tevens een primaire reden is om – na beëindiging – weer terug te keren naar dezelfde gewelddadige partner (zie ook Kim & Gray 2008; Bornstein 2006). Ook wanneer het gaat over de frequentie van gewelddadige episodes, geven studies indicatie dat economische positie een belangrijke factor is. Zo zag Hayes (2016) op basis van secundaire analyses van de ‘Chicago Women Health Risk Survey’ (2000) dat het aantal episodes van partnergeweld groter was wanneer zowel het slachtoffer (vrouw) als de pleger (man) werkloos waren. Het aantal incidenten liep af wanneer alleen de vrouw werkte of als beide partners werkten. Hayes geeft als verklaring dat zolang één van beide partners werkt, de partners elkaar minder vaak zien en hierdoor de tijd tussen incidenten toeneemt en de frequentie van gewelddadige episodes afneemt.

Net als bij het vóórkomen van geweld, is ook hier sprake van een gelaagd verband waarbij meerdere economische factoren gezamenlijk het verband bepalen. Zo zag Gelles (1976) dat vrouwen in laagbetaalde beroepen minder snel geneigd waren relaties te beëindigen dan vrouwen in hoogbetaalde beroepen. Vele jaren later concluderen Miller-Graff & Graham-Bermann (2016) dat een laag

individueel inkomen ook in verband staat met meer episodes van psychisch en seksueel partnergeweld. Daarvoor interviewden de onderzoekers 120 vrouwelijke slachtoffers van partnergeweld uit diverse Amerikaanse en Canadese steden. Miller-Graff & Graham-Bermann (2016) zagen daarnaast dat vrouwen die woonachtig waren in een omgeving met relatief lage gezinsinkomens vaker episodes van psychisch geweld meemaakten dan vrouwen die in een omgeving woonden met relatief hoge gezinsinkomens. De onderzoekers concluderen vervolgens dat niet alleen het individuele inkomen, maar ook *'community income'* (gemiddelde inkomen in de woonomgeving) een bepalende factor is.

Dat de hoogte van het inkomen van belang is, wordt bevestigd in de studies naar de vraag welke economische factoren van invloed zijn voor het al dan niet inschakelen van hulp. Met een enkele uitzondering concluderen de meeste onderzoekers dat een hoog inkomen in verband staat met minder gebruik van formele hulpkanalen (Sabina & Tindale, 2008; Cattaneo & DeLoveh, 2008; Kaukinen, Meyer, & Akers, 2013). Dit geldt zowel voor de hoogte van het gezinsinkomen, als de hoogte van het inkomen van de vrouw. Zo zagen Cattaneo & DeLoveh (2008) op basis van een evaluatie onder vrouwen die gebruik hadden gemaakt van Amerikaanse slachtofferhulp, dat vrouwen uit de hoogste inkomensgroep minder vaak gebruik maakten van de vrouwenopvang dan de middelste en laagste inkomensgroepen. De onderzoekers Cattaneo & DeLoveh verklaren dit vanuit de idee dat vrouwen met een hoog gezinsinkomen voldoende middelen hebben om elders onderdak te vinden. Kaukinen, Meyer, & Akers (2013) gebruikten een Canadese dataset (Canadian General Social Survey, Personal Risk, 1999) en zagen dat hoe hoger het individueel inkomen van de vrouw was, hoe kleiner de kans dat er gebruik gemaakt werd van het formele hulpaanbod.³⁷ Tevens bleken werkende vrouwen vaker gebruik te maken van hulp van familie of vrienden, dan vrouwen zonder werk. De onderzoekers keken daarnaast naar de relatieve status en ontdekten dat vrouwen die meer verdienen dan hun partner minder geneigd waren om gebruik te maken van hulpverlening bij partnergeweld. Vrouwen die niet werkten, maar hun partner wel, waren minder geneigd om hulp van de politie in te schakelen.

5.1.2 Financiële dominantie van partner

Net als bij het vóórkomen van partnergeweld, is het verband tussen financiële onafhankelijkheid en herhaling van partnergeweld paradoxaal doordat arbeidsparticipatie zowel een beschermende als risicofactor is. Zo houdt arbeidsparticipatie verband met een toename aan controlerende tactieken van de gewelddadige partner, waarbij kwalitatieve studies een inzicht geven in deze dynamiek. Voth Schrag (2019) zag in haar studie dat bijna alle van de studenten die zij interviewde en partnergeweld

³⁷ Zowel hulp in het algemeen, maar in het bijzonder hulp van een sociale dienst of aanbieder van geestelijke gezondheidszorg.

hadden meegemaakt (n=20) naast fysiek en/of seksueel partnergeweld, ervaring hadden met economisch geweld. Het betrof zowel financiële controle (controle op inkomsten en uitgaven), financiële uitbuiting (zonder instemming gebruik van financiële middelen die tot de vrouw behoren, zoals een studielening) en financiële manipulatie (toegang tot werk of school verhinderen). Deze tactieken hadden vervolgens invloed op het al dan niet inschakelen van hulp en/of het verlaten van de gewelddadige partner. Zo gaf één student aan dat ze alleen middels toestemming van haar partner toegang kon krijgen tot haar eigen financiële middelen. Door deze partner niet te verlaten, behield ze (via hem) die toegang en kon ze haar studie voortzetten en een betere toekomst voor haarzelf creëren. Net als een aantal andere studenten die Voth Schrag interviewde, gaf deze studente volgens de onderzoeker blijk van een weloverwogen keuze ('calculated choice') om de dagelijkse veiligheid in te ruilen voor toekomstige veiligheid.

Feitelijk is er sprake van een reeks aan verbanden, waarbij arbeidsparticipatie kan leiden tot een toename aan economisch geweld; en de combinatie van arbeidsparticipatie en economisch geweld vervolgens kan leiden tot het minder snel beëindigen van de gewelddadige relatie. Dit komt overeen met de uitkomsten van de studie van Johnson (2003). Middels een secundaire analyse van de Canadese 'Violence Against Women Survey' (VAWS, 1993) zag Johnson dat vrouwen die door hun partner geen toegang kregen tot hun sociaal netwerk en (eigen) inkomen vaker fysiek, seksueel of psychisch partnergeweld rapporteerden, dan vrouwen waarbij deze tactieken niet werden toegepast.

Sanders (2005) interviewde dertig slachtoffers van partnergeweld, die deelnamen aan een Amerikaans programma om de economische positie op lange termijn te verbeteren.³⁸ De onderzoeker identificeerde vervolgens acht thema's waarop economische kwesties samenhangen met partnergeweld. Vier van de acht thema's zijn gerelateerd aan het ervaren economische geweld. Zo hadden de geïnterviewde vrouwen ervaring met het (1) verbieden van toegang tot financiële middelen; (2) financiële zorgen als aanleiding tot verbaal, fysiek en/of seksueel geweld; (3) diefstal of vernietiging van eigendommen; en (4) overige financiële strategieën, zoals stalking van en naar het werk. Doordat de gewelddadige (ex)partner deze tactieken inzette, was het voor de vrouwen veelal niet mogelijk om toegang te krijgen tot financiële middelen.

5.1.3 Verlies van werk voor vrouw

Daarnaast definieerde Sanders (2005) drie thema's die gerelateerd zijn aan de impact van partnergeweld op de arbeidsmarktpositie (namelijk (5) gevolgen voor werkgelegenheid of opleiding, (6) schulden, en (7) omgaan met de nasleep van economisch misbruik) en betrof het laatste thema dat

³⁸ Redevelopment Opportunities for Women's Economic Action Program (REAP), zie ook: Sanders & Schnabel (2006).

Sanders identificeerde (8) 'de rol van economische afhankelijkheid in het blijven of weggaan'. Zo gaven een aantal van de geïnterviewde vrouwen aan dat ze hun gewelddadige partner eerder hadden verlaten wanneer ze meer financiële middelen hadden gehad. Bij één vrouw gold echter het tegengestelde. Zij was bang haar baan te verliezen als ze haar partner zou verlaten en elders moest gaan wonen. Hierdoor stelde de vrouw het moment om haar gewelddadige partner te verlaten uit, tot het moment dat ze vreesde voor haar eigen leven.

De onderzoekers Alsaker, Moen, Baste & Morken (2016) vonden in hun kwalitatieve studie naar het verband tussen arbeidsparticipatie en partnergeweld gelijke uitkomsten. De onderzoekers interviewden daartoe achttien vrouwen uit verschillende delen in Noorwegen, waarvan alle behalve één hulp uit de vrouwenopvang hadden ontvangen. De onderzoekers identificeerden vanuit de data twee hoofdthema's. Het eerste thema betrof de waarde van werk in herstel en overleving, welke in paragraaf 5.2.1 wordt besproken. Het tweede thema betrof de negatieve aspecten van werk met betrekking tot partnergeweld. Ten eerste constateerden de onderzoekers dat vrouwen die in een gewelddadige relatie bevonden vaak ook te maken hadden met economisch geweld, waarbij de partner hen belemmerde in de toegang tot werk of middelen. Ten tweede merkten de onderzoekers dat veel vrouwen gevoelens van angst en schaamte toonden en deze gevoelens negatieve invloed hadden op hun werkplezier, maar ook op het continueren van het geweld.

De vrouwen waren bang dat ze hun werk niet goed konden uitvoerden door de gevolgen van het geweld, maar ook bang om door de partner gestalkt te worden. Wanneer de vrouwen zich inderdaad minder konden concentreren op het werk en/of niet of te laat op het werk verschenen, vertaalde de angst zich in schaamte richting werkgever en collega's. Deze schaamte zorgde er vervolgens voor dat de vrouwen het geweld dat ze thuis ervaarden op de werkplek probeerden te maskeren. Deze bevindingen brachten Alsaker et al. (2016) tot de conclusie dat arbeidsparticipatie het zelfvertrouwen en de eigen waarde van slachtoffers kon versterken, maar ook verzwakken zolang de gevolgen van partnergeweld op het werkende leven, door schaamte, verborgen bleef. De onderzoekers geven tevens aan dat ze niet hadden verwacht dat in een land waar emancipatie en gendergelijkheid hoog in het vaandel staan, veel van de geïnterviewde vrouwen gevoelens van schaamte lieten zien. Dit toont volgens de onderzoekers aan dat de culturele normen 'blaming the victim' (het slachtoffer de schuld geven) en 'houd je privéproblemen voor jezelf' nog steeds in Noorwegen gelden en slachtoffers belemmeren in het zoeken van hulp.

5.2 Beschermende factoren

5.2.1 Toegang tot (voldoende) financiële middelen

Net als in de fase van het vóórkomen van partnergeweld, kan financiële afhankelijkheid als risico-factor voor herhaling van partnergeweld theoretisch onderbouwd worden door de ‘resource exchange theory’. Het ‘dependency model’ (Rusbult & Martz, 1995) bouwt voort op de ‘resource exchange theory’ door te veronderstellen dat mensen in relaties investeren omdat ze geloven dat deze relaties beloningen opleveren die nergens anders verkrijgbaar zijn. Vervolgens voorspelt het ‘dependency model’ dat een individu in een onbevredigende relatie blijft als het voorgestelde alternatief minder beloning geeft. Wanneer het slachtoffer financieel afhankelijk is van haar gewelddadige partner en er onvoldoende financiële alternatieven zijn, suggereert het ‘dependency model’ dat het onwaarschijnlijk is dat ze de relatie zal beëindigen. Omgekeerd zal een slachtoffer die wel toegang heeft tot voldoende financiële middelen, de gewelddadige partner eerder verlaten en tevens minder snel terugkeren (zie ook Bornstein, 2006).

Zoals hierboven kort aangestipt, vond Sanders (2005), gaven een aantal van de geïnterviewde vrouwen aan dat ze hun gewelddadige partner eerder hadden verlaten wanneer ze meer financiële middelen hadden gehad. Ook in de studie van O’Campo, McDonnell, Gielen, Burke & Chen (2002) uiten vrouwen die partnergeweld hebben meegemaakt, in retrospectief, dezelfde behoefte. Middels een survey stelden de onderzoekers vrouwen de vraag welke diensten het meest zouden kunnen helpen voor vrouwen om gewelddadige relaties te beëindigen, waarbij ‘werk en inkomen’ het vaakst werd genoemd (33%). Een klein deel van de vrouwen (5%) gaf aan dat ook het hebben van een uitkering hen al hielp om de gewelddadige relatie te beëindigen.

Een aantal van de geïnccludeerde studies vindt geen verband tussen arbeidsparticipatie en herhaling van partnergeweld. Zo ontdekten Laxminarayan et al. (2012) in hun internationaal vergelijkend studie alleen in ‘ontwikkelingslanden’ een verband tussen arbeidsparticipatie, waarbij vrouwen met (betaald) werk vaker melding maakten van partnergeweld. Voor vrouwen uit ‘ontwikkelde’ landen werd geen verband tussen arbeidsparticipatie en het melden van partnergeweld gevonden. De onderzoekers geven als mogelijke verklaring dat vrouwen in ontwikkelde landen voldoende andere (financiële) ondersteuning hebben om hun gewelddadige daders te verlaten en dat het hebben van betaald werk in die context weinig extra stimulans biedt. Hiermee geven de onderzoekers feitelijk aan dat toegang tot voldoende middelen niet slechts door arbeidsparticipatie, maar ook door sociale voorzieningen bewerkstelligd kan worden.

Deze bevinding sluit aan bij het onderzoek van Kim & Gray (2008) waarin op basis van data van de “Domestic Violence Experiment in Omaha, Nebraska” (1986–1987) zichtbaar werd dat het

ontvangen van een uitkering positief geassocieerd is met het verlaten van de gewelddadige partner. Daarnaast lijkt in dit verband ook de hoogte van het inkomen van belang. Zo vonden Kim & Sung (2016) onder Chinese immigrantenvrouwen (n=189, gerekruteerd bij een Chinese hulporganisatie in Queens) geen verband tussen arbeidsparticipatie en het beëindigen van een gewelddadige relatie. De onderzoekers konden dit verklaren doordat immigrantenvrouwen voornamelijk laagbetaalde banen hebben en hiermee alsnog onvoldoende financiële middelen om de partner te verlaten. De uitkomsten van bovenstaande studies impliceren dat het 'dependency model' niet voldoende theoretische onderbouwing geeft. Het betreft niet alleen de afhankelijkheid van de partner, maar vooral de *toegang* tot *voldoende* alternatieve middelen. Deze toegang kan, maar niet per definitie, door arbeidsparticipatie verkregen worden.

Er is dan ook wetenschappelijke discussie over de toepassing van de 'dependency model'. In reactie op het betoog van Bornstein (2006) het 'dependency model' breder toe te passen, stelt Chronister (2007) dat economische zelfstandigheid essentieel is om herhaling van partnergeweld te reduceren, maar dat Bornstein (2006) in de theoretische conceptualisatie van 'afhankelijkheid' geen rekening houdt met het 'lerende effect' van ervaringen uit het verleden. Chronister (2007) beargumenteert dat de periode na het verlaten van de partner voor slachtoffers een zeer gevaarlijkste tijd is en dat ervaring met deze escalatie van geweld maakt dat vrouwen zeer lage verwachtingen hebben om op eigen kracht te kunnen overleven. Slachtoffers van partnergeweld maken volgens Chronister (2007) een 'calculated choice' (zie ook Voth Schrag, 2019), maar deze beslissing is niet alleen gebaseerd op toegang tot financiële middelen. Ook de ervaren negatieve consequenties van hun eerdere poging(en) hun gewelddadige partner te verlaten beïnvloeden het keuzeproces. Hieraan gekoppeld zagen Velonis et al. (2017) op basis van 41 interviews dat het ontbreken van alternatieve middelen (zowel financiële middelen als huisvesting) een belemmerende rol speelt in het weggaan bij de partner, maar dat deze niet los te koppelen zijn van de maatschappelijke problemen van armoede en instabiliteit van de woningmarkt. Velonis et al. (2017) stellen vervolgens dat er in onderzoek, beleid en hulpverlening te lang is gefocust op de vraag 'waarom gaat ze niet weg?'. Hiermee worden beslissingen die verband houden met hun eigen veiligheid te veel bij het individuele keuzeproces van de vrouwen neergelegd, terwijl het veelal structurele, maatschappelijke problemen en ongelijkheden betreft.

5.2.2 Werk als veilige haven en middel om zelfvertrouwen en netwerk te bevorderen

Samengevat kunnen we stellen dat arbeidsparticipatie een beschermende factor kan zijn voor herhaling van partnergeweld, maar alleen als er ook daadwerkelijk toegang is en het voldoende middelen zijn om een goed alternatief te bieden. Daarnaast laten diverse studies zien dat arbeidsparticipatie, naast deze materiële waarde, ook in immateriële waarde uitgedrukt kan worden. De reeds genoemde studie van Alsaker et al. (2016) identificeerde op basis van interviews met vrouwen die partnergeweld hadden meegemaakt het thema 'waarde van werk in herstel en overleving'. Naast de 'financiële vrijheid' die werk bood, gaven de vrouwen ook blijk van de immateriële waarde van werk. Zo zorgde werk voor een gevoel van eigenwaarde en zelfrespect, maar ook voor een toevluchtsoord. Zowel fysiek als mentaal. Zoals één van de vrouwen verwoordde: *"Voor mij is het een soort vrijheid. Het is goed voor mij om te werken, want dan is mijn hoofd ergens anders."* (p. 482, vertaling SB).

Ook andere onderzoekers toonden aan dat de waarde van werk voor vrouwen die partnergeweld meemaken niet alleen de financiële waarde betreft, maar ook 'zachtere' kanten kent. Rothman, Hathaway, Stidsen & De Vries (2007) interviewden 21 vrouwen die via hun werk en vanuit het Amerikaanse Employee Assistance Program (EAP) hulp hadden ontvangen bij het beëindigen van partnergeweld. De onderzoekers identificeerden vervolgens zes manieren waarop het hebben van werk voor de vrouwen van waarde was. Bijna alle vrouwen noemden het verbeteren van de economische positie, waarbij in de toelichting werd aangegeven dat het hebben van een eigen inkomen een cruciale factor was bij het verlaten van hun gewelddadige partner. Maar tevens bood de werkplek een veilige haven en werd het 'bieden van fysieke veiligheid' als meerwaarde van werk benoemd. Bovendien meldden de vrouwen dat het werk hen zelfvertrouwen gaf, het sociale isolement verminderde, hen afleidde van het geweld en hen een doel in het leven gaf. De onderzoekers concluderen dat deze bevindingen suggereren dat voor slachtoffers van partnergeweld de financiële, sociale en emotionele voordelen van (betaald) werk van groot belang kunnen zijn voor de veiligheid op korte en lange termijn. Werk biedt toegang tot financiële middelen, fysieke veiligheid en emotionele steun welke volgens de onderzoekers allen nodig zijn om het verbreken van de gewelddadige relatie te plannen en uit te voeren.

Hoofdstuk 6 Conclusies

In dit rapport is getracht de bestaande kennis over het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld in kaart te brengen op basis van wetenschappelijk literatuuronderzoek. Centraal stond de vraag of vrouwen die financieel afhankelijk zijn van hun partner meer kans hebben om partnergeweld mee te maken en minder kans om de gewelddadige relatie te doorbreken. En, omgekeerd, of vrouwen die financieel onafhankelijk zijn van hun partner minder kans hebben om slachtoffer van partnergeweld te worden en meer kans om zich aan het geweld te onttrekken.

6.1 Methodologische uitdagingen

Vanaf de start van het onderzoek was duidelijk dat er sprake is van een complex verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld. Zo zijn er sinds de jaren '70 aanwijzingen dat werkloosheid, financiële problemen en de daaraan gerelateerde stress het risico op partnergeweld vergroot en dat onvoldoende toegang tot financiële middelen voor vrouwen een belangrijke reden is een gewelddadige relatie niet te beëindigen. Gelijktijdig zijn er aanwijzingen dat economische factoren niet doorslaggevend zijn in dit verband en dat andere factoren het verband beïnvloeden. De complexiteit van het verband brengt een aantal methodologische uitdagingen met zich mee, waardoor het trekken van eenduidige conclusies in termen van oorzaak of gevolg een simplificatie van de werkelijkheid zou zijn. Naast de vraag of er sprake is van een verband, is in dit onderzoek daarom gekeken hoe dit verband is opgebouwd. Is er sprake van een correlatie of ook van een causaal verband (oorzaak-gevolg)? Is één economische factor bepalend voor dit verband, of is het een combinatie van factoren die de (causale) relatie vormen? Zijn er contextuele en/of demografische factoren die het verband beïnvloeden?

Naast het beschrijven en het duiden van het verband, werd het ontrafelen van het verband een extra doelstelling in dit literatuuronderzoek. Omdat de geïncludeerde studies verschillen in methodologische opzet en uitvoering (en resultaten daardoor niet eenduidig vergelijkbaar zijn) was dit geen eenvoudige exercitie. Bovendien maken studies minimaal onderscheid tussen de verschillende geweldsfases, terwijl financiële afhankelijkheid op een andere wijze in verband staat met het vóórkomen van partnergeweld dan met herhaling van partnergeweld. Tevens focussen studies vaker op risicofactoren dan op beschermende factoren en is onderzoek naar het 'spiegelbeeld' (i.e. het verband tussen financiële onafhankelijkheid en partnergeweld) schaars. Om die reden is in deze literatuurstudie onderscheid gemaakt tussen het vóórkomen van partnergeweld en herhaling van partnergeweld en is er expliciet gekeken naar potentiële beschermende werking van financiële onafhankelijkheid.

6.2 Duiding van het complexe verband: gelaagd, paradoxaal en wederkerig

Op basis van een aanvullende wetenschappelijke literatuurstudie is één duidelijke conclusie te trekken: er is een verband tussen financiële (on)afhankelijkheid van vrouwen en partnergeweld. Het betreft echter een verband dat gelaagd, paradoxaal en wederkerig is.

Allereerst een duiding van de **gelaagdheid van het verband**. De term 'financiële afhankelijkheid' is opgebouwd uit verschillende economische elementen die niet zelfstandig, maar in combinatie met andere (interveniërende) factoren in verband staan met partnergeweld. Zo staat een laag gezinsinkomen in verband met het vóórkomen van partnergeweld, maar is er pas sprake van een verhoogd risico als er ook schulden en financiële stress aanwezig zijn. Financiële afhankelijkheid is daarom te duiden als een noodzakelijke voorwaarde van partnergeweld, maar niet als voldoende voorwaarde omdat de combinatie met andere factoren maakt dat financiële afhankelijkheid risicovol is. Hetzelfde geldt voor financiële onafhankelijkheid. Een eigen inkomen kan bescherming bieden tegen herhaling van geweld, maar dan moet er wel daadwerkelijk toegang zijn tot deze middelen. Daarnaast is het verband gelaagd omdat andere (niet-economische) factoren het verband beïnvloeden. Een slechte gezondheid, alcoholgebruik, maar ook het hebben van (jonge) kinderen zijn factoren die invloed hebben op de economische positie van een huishouden en individu. Maar ook zijn er demografische factoren, zoals etniciteit, leeftijd en huwelijksstatus, die het verband tussen onafhankelijkheid en partnergeweld beïnvloeden en soms zelfs laten verdwijnen. Concluderend is financiële onafhankelijkheid niet vanzelfsprekend en niet voor iedereen beschermend.

Het **paradoxe karakter** van het verband speelt zich op individueel niveau af en rondom een specifiek element van financiële (on)afhankelijkheid: arbeidsparticipatie. Daar waar enkele van de geïnccludeerde studies geen verband ontdekten tussen arbeidsparticipatie en partnergeweld, gaven de studies die wel een significant verband vonden ongeveer even vaak blijk van een positief als negatief verband. Het hebben van (betaald) werk kan voor de vrouw zowel bescherming bieden tegen partnergeweld, als een verhoogd risico vormen. Het biedt bescherming omdat vrouwen op deze wijze sneller toegang hebben tot alternatieve middelen die nodig zijn om de gewelddadige partner te verlaten. Arbeidsparticipatie is een risico wanneer de man de versterking van haar economische positie als dreiging ziet. Het is dus gelegen aan de heersende gendernormen bij een mannelijke partner of de, in potentie, beschermende werking van arbeidsparticipatie een risicofactor wordt. Tevens is het verband ook op individueel niveau paradoxaal. Zo kan (betaald) werk het zelfvertrouwen en de eigenwaarde van slachtoffers van partnergeweld versterken, maar tegelijkertijd ook verzwakken door gevoelens van schaamte. Deze gevoelens van schaamte kunnen zich vervolgens vertalen in het verbergen van partnergeweld voor de sociale (werk)omgeving, waardoor het geweld langer voortduurt.

Ten derde is sprake van een **wederkerig verband**. Financiële (on)afhankelijkheid van de vrouw staat in verband met partnergeweld, maar partnergeweld staat ook in verband met de financiële (on)afhankelijkheid van de vrouw. Slachtoffers kunnen langdurig psychische, fysieke en financiële gevolgen van partnergeweld ervaren, ook nadat het geweld is beëindigd, wat negatieve invloed heeft op hun arbeidsmarktpositie. Daarnaast kunnen vrouwen financiële schade lijden bij het verlaten van de gewelddadige partner. Maar ook kan de partner tactieken inzetten die gezamenlijk te categoriseren zijn als economisch geweld en direct invloed hebben op de economische positie van de vrouw. Een vrouw met een baan kan dan op papier financieel onafhankelijk zijn, maar in de praktijk door haar controlerende partner geen toegang hebben tot deze middelen. Omdat arbeidsparticipatie van de vrouw ook het risico in zich draagt dat de mannelijke partner, door een gevoel van machtsverlies, (meer) geweld gaat inzetten, is er feitelijk een reeks aan verbanden die ook nog eens een wederkerig karakter hebben.

6.3 Complexiteit ontrafeld: financiële afhankelijkheid als risicofactor en onafhankelijkheid als beschermende factor?

De complexiteit van het verband maakt dat de onderzoeksvragen niet eenduidig te beantwoorden zijn. Dat betekent echter niet dat er helemaal geen zicht is op de mate waarop financiële afhankelijkheid risicovol en financiële onafhankelijkheid beschermend is tegen (herhaling van) partnergeweld.

Hebben vrouwen die financieel afhankelijk zijn van hun partner meer kans om (herhaling van) partnergeweld mee te maken?

De literatuurstudie geeft onvoldoende empirisch bewijs om te stellen dat er een direct, causaal verband is tussen financiële afhankelijkheid van de partner en een verhoogde kans op partnergeweld. Wel is er sprake van een indirect verband. Financiële afhankelijkheid van de partner betekent dat er sprake is van een traditionele rolverdeling, waarbij de man de kostwinner is. Wanneer deze rolverdeling gekoppeld is aan traditionele gendernormen, is er een verhoogde kans om partnergeweld mee te maken. Deze uitkomst is in overeenstemming met Nederlandse surveyonderzoek waarin de invloed van economische factoren op de prevalentie van partnergeweld is onderzocht. Hieruit kwam naar voren dat het controlerende gedrag van de partner in direct verband stond met het gebruik van geweld en de inkomsten van de vrouw geen invloed uitoefende op dit verband.

Daarnaast laat de literatuurstudie zien dat de financiële afhankelijkheid van het gehele gezin in verband staat met een verhoogd risico op het vóórkomen van partnergeweld. Het gaat in dit verband om een combinatie van werkloosheid en/of laag gezinsinkomen, schulden en een gevoel van financiële onzekerheid bij de man.

Wel lijkt financiële afhankelijkheid duidelijker van invloed te zijn op de kans op herhaling van partnergeweld. Onvoldoende toegang tot alternatieve middelen is niet de enige, maar wel één van de belangrijkste belemmerende factoren in het beëindigen van een gewelddadige relatie. Ook is financiële afhankelijkheid van de partner de primaire reden om weer terug te keren naar dezelfde gewelddadige partner.

Hebben vrouwen die financieel onafhankelijk zijn van hun partner minder kans om slachtoffer te worden van (herhaling van) partnergeweld?

De literatuurstudie biedt onvoldoende empirisch bewijs om te concluderen dat financieel onafhankelijke vrouwen minder kans hebben om slachtoffer te worden van partnergeweld. Ook werkende en financieel onafhankelijke vrouwen kunnen slachtoffer worden van partnergeweld, maar zijn minder zichtbaar doordat ze minder gebruik maken van de formele hulp. Daarnaast bevinden de risicofactoren voor het vóórkomen van partnergeweld zich vooral op gezinsniveau en heeft de economische positie van de vrouw hier minimaal invloed op. Tevens laat de literatuurstudie zien dat wanneer een vrouw vanuit een traditionele rolverdeling en/of financieel precaire gezinssituatie stappen maakt richting financiële onafhankelijkheid, ze juist meer kans heeft om slachtoffer te worden van partnergeweld.

Wat betreft de vraag of financieel onafhankelijke vrouwen eerder in staat zijn om de gewelddadige relatie (duurzaam) te verbreken, hangt het antwoord af van de wijze waarop financiële onafhankelijkheid gedefinieerd wordt. Een vrouw met een netto individueel inkomen van 1410 euro per maand is volgens de Nederlandse beleidsdefinitie financieel onafhankelijk. Deze onafhankelijkheid blijkt echter niet voldoende wanneer ze te maken heeft met een partner die haar geen toegang geeft tot deze middelen. Hanteren we de definitie die meer gangbaar is in wetenschappelijke literatuur, en waarbij de relationele afhankelijkheidspositie van de partner centraal staat, dan is er wel sprake van een verband. Wanneer vrouwen financieel onafhankelijk zijn van hun partner, en dus zonder toestemming toegang hebben tot hun eigen middelen, is er meer kans dat ze de gewelddadige relatie (duurzaam) beëindigen. Ook hier geldt echter dat financiële onafhankelijkheid niet een voldoende, maar een noodzakelijke voorwaarde is omdat andere vormen van afhankelijkheid (zoals bijvoorbeeld het bezitten van een onafhankelijke verblijfsvergunning voor migrantenvrouwen, of het spreken van de Nederlandse taal) het verband negatief kunnen beïnvloeden.

Tot slot laat de literatuurstudie zien dat (betaald) werk een middel kan zijn om toegang te krijgen tot financiële middelen, maar dat werk ook immateriële waarde kent die in verband staan met het doorbreken van de herhaling van partnergeweld. Werk kan een sociaal netwerk, zelfwaardering, emotionele steun en fysieke veiligheid bieden, welke de kans om de gewelddadige relatie duurzaam te verbreken kan vergoten.

Hoofdstuk 7 Aanbevelingen

7.1 Voor beleid

Het stimuleren van arbeidsparticipatie, in het bijzonder van sociaaleconomisch kwetsbare vrouwen, is van groot belang. Hoewel het niet de enige en evenmin altijd de doorslaggevende factor is voor het optreden of voortduren van partnergeweld, komt uit dit onderzoek voldoende overtuigend naar voren dat arbeidsparticipatie van vrouwen een belangrijke factor is om hun sociale weerbaarheid te vergroten. Arbeidsparticipatie kan toegang tot financiële middelen, maar ook emotionele steun en fysieke veiligheid bieden welke vervolgens bescherming kunnen geven in het stoppen van partnergeweld. Dit pleit voor expliciete aandacht voor de immateriële functie van 'werk' in arbeidsmarktbeleid.

Het is belangrijk te onderkennen dat het stimuleren van arbeidsparticipatie en financiële onafhankelijkheid van vrouwen in Nederland een bijzondere uitdaging met zich meebrengt. Ook de SER en het SCP hebben hier meermaals op geattendeerd. In vergelijking met andere EU-landen is in Nederland de arbeidsparticipatie van vrouwen sinds decennia op een relatief laag niveau, wat vooral gelegen is in de omvang van het betaalde werk: nergens werken vrouwen zo vaak in deeltijd als in Nederland. Dit vloeit mede voort uit specifiek Nederlandse sociaaleconomische tradities en beleidskeuzes die niet los van elkaar staan, maar staat niet los van verwachtingen en opvattingen over de rol van vrouwen en mannen in de verdeling van werk en zorgtaken. Zo laat onderzoek van het SCP zien dat zowel mannen als vrouwen de noodzaak om te werken bij de man neerleggen en lagere verwachtingen hanteren wat betreft de materiële waarde van werk voor de vrouw. De man wordt verantwoordelijk gehouden voor het gezinsinkomen, de inkomsten van de vrouw betreffen een 'extraatje'. Hierdoor worden in Nederland sociaal-culturele normen over mannelijkheid en vrouwelijkheid in stand gehouden, welke vrouwen niet alleen op de arbeidsmarkt maar ook in een relatie kwetsbaar maakt. Om de arbeidspositie van vrouwen te verbeteren, is gendersensitief beleid nodig waarin specifiek aandacht is voor de achterliggende gendernormen wat betreft werk-zorgverdeling. Tevens is het nodig om de doorwerking van andere maatschappelijke ongelijkheden, waarbij groepen mensen op achterstand staan wat betreft hun kansen op de arbeidsmarkt en kansen op voldoende inkomen, in het vizier te houden. Dit pleit voor een intersectioneel perspectief in arbeidsmarktbeleid.

Concreet is het nodig om in de samenleving, maar ook onder beleidsmakers en professionals het bewustzijn over nut en noodzaak van arbeidsparticipatie van vrouwen en van meer gelijke verdeling van (onbetaalde) zorgarbeid tussen vrouwen en mannen te vergroten. Dit impliceert ook het beleidsmatig toegankelijk maken van concrete faciliteiten die een randvoorwaarde zijn voor

arbeidsparticipatie, zoals betaalbare kinderopvang. De literatuurstudie laat echter ook zien dat de primaire focus op de vrouw, en de winst in haar economische positie, niet toereikend is. Ook het gevoel van statusverlies bij de (mannelijke) partner dient inzichtelijk te worden. Specifiek voor de overgangperiode van een uitkering naar (betaald) werk is het aan te bevelen om, naast de toename in arbeidsparticipatie op individueel niveau, ook de gevolgen op relationeel niveau in ogenschouw te nemen en aandacht te geven aan de eventuele aanwezigheid van werkgerelateerde tactieken van controle.

Dit onderzoek laat zien dat veel verschillende factoren op verschillende niveaus (maatschappelijk, relationeel en individueel) van invloed zijn op het verschijnsel partnergeweld en het voortduren ervan. Beleid op dit terrein heeft daarom alleen het gewenste effect mits het ingebed is in samenhangend flankerend overheidsbeleid en uitgewerkt wordt in een integrale aanpak. Tevens laat de studie zien dat een gendersensitieve aanpak van partnergeweld noodzakelijk is. Zo is het aan de heersende gendernormen bij een mannelijke partner gelegen of de, in potentie, beschermende werking van arbeidsparticipatie een risicofactor wordt. Deze aanbevelingen sluiten aan bij de verplichtingen die uit de door Nederland geratificeerde Istanbul Conventie voortvloeien. Daarin is benadrukt dat geweld tegen vrouwen samenhangt met maatschappelijke ongelijkheid en cultuurhistorisch gegroeide tradities van legitimering van geweld. In aansluiting op dit onderzoek zijn in het bijzonder de volgende verplichtingen van belang: het stimuleren van maatschappelijke bewustwording en verspreiding van informatie over de problematiek van geweld tegen vrouwen (art. 13), deskundigheidsbevordering van professionals (art. 15) en opzet van preventie- in behandelprogramma's (art. 16).

Hoewel het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld complex is, geeft de literatuurstudie voldoende empirisch bewijs dat deze twee aspecten met elkaar verbonden zijn en dus ook op een integrale wijze aangepakt zou moeten worden. In aansluiting op de aanbevelingen voor het arbeidsmarktbeleid, is het in de aanpak van partnergeweld aan te bevelen om aandacht te geven aan de symbolische functie en doorwerking van 'werk' en hoe de versterking van economische positie van de vrouw mogelijk repercussies heeft op de partner. Dit betekent concreet dat het in de ketenaanpak aan te bevelen is verbinding te leggen met arbeidsmarktbeleid. Op lokaal niveau is deze verbinding deels gelegd door bijvoorbeeld de interventie De Nieuwe Toekomst (een interventie gericht op participatie en economische zelfstandigheid van vrouwen met ervaringen met partnergeweld), maar deze verbinding is kwetsbaar door het tijdelijke, projectmatige karakter.

Tot slot wordt middels dit onderzoek duidelijk dat partnergeweld gepaard kan gaan met controlerende tactieken die tezamen economisch geweld vormen. Dit pleit allereerst voor (beleidsmatige) erkenning van economisch geweld als geweldsvorm van partnergeweld, maar ook voor een

toevoeging van het element 'toegang tot (financiële) middelen' aan de beleidsdefinitie van 'economische zelfstandigheid'. Financiële controle, uitbuiting en manipulatie hebben directe gevolgen voor de arbeidsmarktpositie van het slachtoffer. Het is daarom aan te bevelen om beleidsmakers en professionals die op lokaal niveau ondersteuning bieden aan vrouwen in het verbeteren van hun arbeidsmarktpositie hierover (meer) te informeren. Tevens kan economisch geweld voorafgaan aan andere vormen van partnergeweld en is het aan te bevelen om werkgevers, HR-medewerkers, maar ook bijvoorbeeld bedrijfsartsen en jobcoaches, de signalen van economisch geweld te leren (h)erkennen.

7.2 Voor vervolgonderzoek

Bovenstaande aanbevelingen zijn gebaseerd op een internationale wetenschappelijke literatuurstudie, waarvan verreweg de meerderheid van de geïnccludeerde studies in de Verenigde Staten uitgevoerd is. Nu is het ook zeer waarschijnlijk dat er in de Verenigde Staten meer wetenschappelijk onderzoek verricht is naar het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld dan in andere werelddelen, maar het is te overwegen om de selectiecriteria uit te breiden met niet-*peer reviewed* en/of niet-Engels/Nederlandstalige studies.

Hoewel er geen aanwijzingen zijn dat de complexiteit van het verband niet in Nederland zou gelden, is het van meerwaarde om het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld in de Nederlandse context nader te onderzoeken. Tevens beslaan de geïnccludeerde studies een grote periode, terwijl het denken over genderverhoudingen in die periode is verschoven. In dit kader is het relevant om te onderzoeken in welke mate de toename van arbeidsparticipatie van vrouwen invloed heeft op het denken over genderverhoudingen, en op welke wijze deze verschuivingen invloed hebben op (herhaling van) partnergeweld. Nederland, als 'kampioen deeltijdwerk' en met een heersend anderhalfverdienersmodel, biedt hiervoor een unieke context.

Veel van de geïnccludeerde studies zijn gebaseerd op survey-onderzoek, waarbij het verband van individuele factoren in relatie tot partnergeweld is onderzocht. Het betreft echter een zeer gelaagd verband. Dat brengt ons bij een veel voorkomend fenomeen in survey-onderzoek: hoe meet je de (simultane) doorwerking van andere, onderliggende factoren die niet altijd gemeten of meetbaar zijn maar invloed hebben op de onderzochte factoren? Om die gelaagdheid in onderzoek goed over het voetlicht te brengen, is er naast een representatieve steekproef ook een statistisch gedetailleerde multiële analyse nodig. Tevens is het aan te bevelen om een effectmeting in te stellen en hiermee een meer betrouwbaar inzicht te geven in de doorwerking en de samenhang van factoren op verschillende niveaus. Een klein onderzoek waarbij een interventie- en een controlegroep een periode gevolgd worden in hun ontwikkelingen in arbeidsmarktpositie en heersende gendernormen, is al van grote meerwaarde. Dit onderzoek kan zich richten op vrouwen, maar liever nog op koppels.

Want hoewel deze literatuurstudie primair gericht is op de economische positie van de vrouw, geven de uitkomsten weer dat de relatieve status en relatiedynamiek van belang is in de doorwerking van de waarde van werk op de financiële onafhankelijkheid en preventie van partnergeweld. Tevens laat de literatuurstudie zien dat er geen duidelijk profiel is van 'slachtoffer van partnergeweld', maar dat sociaal-demografische kenmerken in samenspel met relationele factoren, maatschappelijke ongelijkheden en heersende gendernormen doorslaggevend zijn in de mate waarop vrouwen kans hebben om slachtoffer te worden van (herhaling van) partnergeweld. Het is daarom aan te bevelen om in een aanvullende studie verschillende groepen vrouwen (hoog vs. laagopgeleid, werkend vs. niet werkend, jong vs. oud, wel vs. geen kinderen et cetera) te includeren en op die wijze patronen in (herhaling van) partnergeweld bloot te leggen. Tevens zal een dergelijke studie meer inzicht geven in de hulpvraag van vrouwen. Zo is op basis van deze literatuurstudie te stellen dat vrouwen die financieel onafhankelijkheid zijn minder formele hulp inschakelen, maar is het de vraag of de reden hiervoor alleen gekoppeld is aan de toegang tot financiële middelen of dat er (ook) sprake is van verhoogde gevoelens van schaamte. Want doordat vrouwen uit lage economische posities oververtegenwoordigd zijn in de reguliere hulpvoorzieningen, wordt mogelijk een stereotype van 'slachtoffer' ingesteld welke voor vrouwen die niet aan het stereotype voldoen een extra drempel opwerpt voor het vragen en/of ontvangen van formele hulp.

Het is aan te bevelen om, mogelijk in combinatie met survey en effectonderzoek, in vervolgonderzoek kwalitatieve onderzoeksmethoden in te zetten om op die manier extra inzicht te krijgen in de doorwerking van de materiele, immateriële en symbolische functie van (betaald) werk op partnergeweld. Hierbij is het gebruik van theoretische kaders aanbevelingswaardig. De literatuurstudie laat zien dat de geïncludeerde studies 'theorie-arm' zijn of vooral gebruik maken van theorieën die de individuele keuzeprocessen als uitgangspunt hanteren, zoals de *social control theory*. Hoewel de *backlash theory* erkent dat individuele beslissingen niet slechts het gevolg zijn van individuele afwegingen, maar beïnvloed worden door de dynamiek tussen individuen, blijft ook hier de maatschappelijke context waarin de vrouw, de man en de intieme relatie zich bevinden buiten beeld. Om de invloed van sociaal-culturele normen op het verband tussen financiële (on)afhankelijkheid en partnergeweld te duiden, kan een sociaalecologisch raamwerk – waarin het individuele, relationele en maatschappelijke niveau in relatie tot elkaar schematisch worden weergegeven - een oplossing bieden. Hoewel het gebruik van het ecologische model aan populariteit wint bij het in kaart brengen van risico- en beschermende factoren van partnergeweld, betreft de uitwerking vaak nog een lijst aan factoren, zonder de interactie tussen de verschillende niveaus te beschrijven. Voor inzicht in deze interactie kan een (symbolisch) interactionistisch perspectief gehanteerd worden.

Tot slot heeft de zoekstrategie geen studies opgeleverd die zich richten op financiële (on)afhankelijkheid ná partnergeweld. De kwalitatieve studies naar de persoonlijke (materiële, maar ook sociaal en emotionele) waarde van werk geven een eerste inkijk dat (betaald) werk een positieve bijdrage zou kunnen leveren op de positie van vrouwen na partnergeweld. Tevens laten diverse studies zien dat het voor vrouwen die partnergeweld hebben meegemaakt zwaar is om (weer) te gaan werken, en kan de stap richting de arbeidsmarkt zelfs in sommige situaties risicovol zijn. Zoals in de inleiding van dit rapport vermeld, sluit deze literatuurstudie inhoudelijk aan bij het lopende onderzoek naar de effectiviteit van De Nieuwe Toekomst. Dit onderzoek zal niet alleen inzicht geven in de effectiviteit van de interventie, maar ook inzicht in de wijze waarop vrouwen die partnergeweld hebben meegemaakt de stap richting arbeidsmarkt ervaren. De eerste resultaten zullen eind 2021 verschijnen. Tevens zal de huidige literatuurstudie aangevuld worden met een empirisch onderzoek en zullen de interviews met vrouwen die partnergeweld hebben meegemaakt een eerste inzicht geven in de wijze waarop (betaald) werk tijdens en na partnergeweld van waarde is. De resultaten van dit onderdeel zullen in de zomer 2021 verschijnen.

Bijlage 1 Zoekstrategie

PsycINFO 4.0 (Ovid)

#1 Economic independence

((agency/ OR self-advocacy/ OR self-determination/ OR self-regulation/) AND human females/) OR

economic control*.ti,ab,id. OR

economic independen*.ti,ab,id. OR

economic resource*.ti,ab,id. OR

economic stability.ti,ab,id. OR

economic well-being.ti,ab,id. OR

employment.ti,ab,id. OR

employment status/ OR

family work relationship/ OR

female* ADJ3 agency.ti,ab,id. OR

female* ADJ3 autonomy.ti,ab,id. OR

financial independen*.ti,ab,id. OR

financial stability.ti,ab,id. OR

informal econom*.ti,ab,id. OR

job interference.ti,ab,id. OR

labor force participation.ti,ab,id. OR

middle income level.ti,ab,id. OR

paid leave.ti,ab,id. OR

socioeconomic status/ OR

socioeconomic status.ti,ab,id. OR

women ADJ3 agency.ti,ab,id. OR

women ADJ3 autonomy.ti,ab,id. OR

"Work (Attitudes Toward)"/ OR

work experience*.ti,ab,id. OR

work quality.ti,ab,id. OR

working wom#n.ti,ab,id.

#1 = 114.021 hits (May 7, 2020)

#2 Intimate partner violence

abused partner*.ti,ab,id. OR

abusive male partner*.ti,ab,id. OR

battered females/ OR

battered female*.ti,ab,id. OR

battered wom#n.ti,ab,id. OR

domestic violence/ OR

domestic violence.ti,ab,id. OR

ex-partner ADJ3 violen*.ti,ab,id. OR

(hono?r ADJ3 violen*).ti,ab,id. OR

interparental violen*.ti,ab,id. OR

intimate partner violence/ OR

marital rape.ti,ab,id. OR

partner abuse.ti,ab,id. OR

partner ADJ3 violen*.ti,ab,id. OR

spous* ADJ3 violen*.ti,ab,id.

#2 = 26.275 hits (May 7, 2020)

#1 AND #2 = 1.078 hits => peer reviewed 809

SocINDEX (Ebsco)

#1 Economic independence

AB ("economic control*" OR "economic independen*" OR "economic resource*" OR "economic stability" OR "economic well-being" OR employment OR "family work relationship" OR female* N3 agency OR female* N3 autonomy OR female* N3 self-advocacy OR female* N3 self-determination OR female* N3 self-regulation OR "financial independen*" OR "financial stability" OR "informal econom*" OR "job interference" OR "labo#r force participation" OR "middle income level" OR "paid leave" OR "socioeconomic status" OR wom?n N3 agency OR wom?n N3 autonomy OR wom?n N3 self-advocacy OR wom?n N3 self-determination OR wom?n N3 self-regulation OR work N3 attitude*" OR "work experience*" OR "work quality" OR "working wom?n") OR KW ("economic control*" OR "economic independen*" OR "economic resource*" OR "economic stability" OR "economic well-being" OR employment OR "family work relationship" OR female* N3 agency OR female* N3 autonomy OR female* N3 self-advocacy OR female* N3 self-determination OR female* N3 self-regulation OR "financial independen*" OR "financial stability" OR "informal econom*" OR "job interference" OR "labo#r force participation" OR "middle income level" OR "paid leave" OR "socioeconomic status" OR wom?n N3 agency OR wom?n N3 autonomy OR wom?n N3 self-advocacy OR wom?n N3 self-determination OR wom?n N3 self-regulation OR work N3 attitude*" OR "work experience*" OR "work quality" OR "working wom?n") OR SU ("economic control*" OR "economic independen*" OR "economic resource*" OR "economic stability" OR "economic well-being" OR employment OR "family work relationship" OR female* N3 agency OR female* N3 autonomy OR female* N3 self-advocacy OR female* N3 self-determination OR female* N3 self-regulation OR "financial independen*" OR "financial stability" OR "informal econom*" OR "job interference" OR "labo#r force participation" OR "middle income level" OR "paid leave" OR "socioeconomic status" OR wom?n N3 agency OR wom?n N3 autonomy OR wom?n N3 self-advocacy OR wom?n N3 self-determination OR wom?n N3 self-regulation OR work N3 attitude*" OR "work experience*" OR "work quality" OR "working wom?n") OR TI ("economic control*" OR "economic independen*" OR "economic resource*" OR "economic stability" OR "economic well-being" OR employment OR "family work relationship" OR female* N3 agency OR female* N3 autonomy OR female* N3 self-advocacy OR female* N3 self-determination OR female* N3 self-regulation OR "financial independen*" OR "financial stability" OR "informal econom*" OR "job interference" OR "labo#r force participation" OR "middle income level" OR "paid leave" OR "socioeconomic status" OR wom?n N3 agency OR wom?n N3 autonomy OR wom?n N3 self-advocacy OR wom?n N3 self-determination OR wom?n N3 self-regulation OR work N3 attitude*" OR "work experience*" OR "work quality" OR "working wom?n")

#1 = 104.722 hits (May 7, 2020)

#2 Intimate partner violence

AB ("abused partner*" OR "abusive male partner*" OR "battered female*" OR "battered wom?n" OR "domestic violence" OR ex-partner N3 violen* OR hono#r N3 violen* OR "interparental violen*" OR IPV OR "marital rape" OR "partner abuse" OR partner N3 violen* OR spous* N3 violen*) OR KW ("abused partner*" OR "abusive male partner*" OR "battered female*" OR "battered wom?n" OR "domestic violence" OR ex-partner N3 violen* OR hono#r N3 violen* OR "interparental violen*" OR IPV OR "marital rape" OR "partner abuse" OR partner N3 violen* OR spous* N3 violen*) OR SU ("abused partner*" OR "abusive male partner*" OR "battered female*" OR "battered wom?n" OR "domestic violence" OR ex-partner N3 violen* OR hono#r N3 violen* OR "interparental violen*" OR IPV OR "marital rape" OR "partner abuse" OR partner N3 violen* OR spous* N3 violen*) OR TI ("abused partner*" OR "abusive male partner*" OR "battered female*" OR "battered wom?n" OR "domestic violence" OR ex-partner N3 violen* OR hono#r N3 violen* OR "interparental violen*" OR IPV OR "marital rape" OR "partner abuse" OR partner N3 violen* OR spous* N3 violen*)

#2 = 16.973 hits (May 7, 2020)

#1 AND #2 = 790 hits => peer reviewed 528

Databases

PsycINFO 1.078 hits (May 7, 2020) => peer reviewed 809

SocINDEX 790 hits (May 7, 2020) => peer reviewed 528

Bijlage 2 Codeboek Atlas.Ti

Definitie	economische zelfstandigheid
	huiselijk geweld
Algemeen	abstract
	doelstelling onderzoek
	keywords
	onderzoeksvraag
Focus	economische onafhankelijkheid is een belangrijke onafh variabel
	economische onafhankelijkheid is één van vele onafh variabelen
	intersectionaliteit
Methodologisch kader	cross-sectional study
	ecologische study (landelijke survey)
	in-depth interviews
	literature review
	longitudinal study
	semi-structured interviews
	structured interviews
	systematic review
	case study
Theoretisch kader	betrayal trauma theory
	coping model
	dependency model
	Dynamic Developmental Systems Perspective
	ecological model
	exchange theory
	feminist theory
	globalization
	human capital theory
	intersectionality
	modernization theories
	psychological theory
	routine activity theory
	social control theory
	social learning theory
	social structural theory
	sociological theories of hegemonic masculinity
	status inconsistency theory
	symbolic interactionism
	sociological theory
Methode	afhankelijke (outcome) variabelen
	analyse
	controle (co-founder) variabelen
	onafhankelijke (exposure) variabelen
	opzet vragenlijst
	study sample
Uitgangspunt	betaald werk vrouw - geweld
	gezinsinkomen - geweld
	haat in aanbod

	intersectionaliteit
	partners bijdrage aan gezinsinkomen - geweld
	patriarchale (familie)structuur - geweld
	toegang tot middelen - geweld
Uitkomst	betaald werk - geweld
	gezinsinkomen - geweld
	haat in aanbod
	hoogte eigen inkomen - geweld
	partners bijdrage aan gezinsinkomen - geweld
	patriarchale (familie)structuur - geweld
	SES - geweld
	toegang tot middelen - geweld
Conclusie	interpretatie van de uitkomsten
Aanbevelingen	voor beleid
	voor nader onderzoek
	voor uitvoering

Referentielijst

Geïnccludeerde artikelen t.b.v. literatuurstudie

Adam, N. M., & Schewe, P. A. (2007). A multilevel framework exploring domestic violence against immigrant Indian and Pakistani women in the United States. *Journal of Muslim Mental Health, 2*, 5-20.

Alsaker, K., Moen, B. E., Baste, V., Morken, T. (2016). How has living with intimate partner violence affected the work situation? A qualitative study among abused women in Norway. *Journal of Family Violence, 31*, 479-487.

Alvira-Hammond, M., Longmore, M. A., Manning, W. D., Giordano, P. C. (2014). Gainful activity and intimate partner aggression in emerging adulthood. *Emerging Adulthood, 2*(2), 116-127.

Babcock, R. L., & DePrince, A. P. (2013). Factors contributing to ongoing intimate partner abuse: Childhood betrayal trauma and dependence on one's perpetrator. *Journal of Interpersonal Violence, 28*(7), 1385-1402.

Bornstein, R. F. (2006). The complex relationship between dependency and domestic violence: Converging psychological factors and social forces. *American Psychologist, 61*, 595-606.

Burlaka, V., Grogan-Kaylor, A., Savchuk, O., Graham-Bermann, S. A. (2017). The relationship between family, parent, and child characteristics and intimate partner violence (IPV) among Ukrainian mothers. *Psychology of Violence, 7*(3), 469-477.

Capaldi, D. M., Knoble, N. B., Shortt, J. W., Kim, H. K. (2012). A systematic review of risk factors for intimate partner violence. *Partner Abuse, 3*(2), 2012.

Cattaneo, L. B., & DeLoveh, H. L. M. (2008). The role of socioeconomic status in helpseeking from hotlines, shelters, and police among a national sample of women experiencing intimate partner violence. *American Journal of Orthopsychiatry, 78*(4), 413-422.

Cho, H. (2012). Racial differences in the prevalence of intimate partner violence against women and associated factors. *Journal of Interpersonal Violence, 27*(2), 344-363.

Cho, H., Velez-Ortiz, D., & Parra-Cardona, J. R. (2014). Prevalence of intimate partner violence and associated risk factors among Latinos/as: An exploratory study with three Latino subpopulations. *Violence Against Women, 20*(9), 1041-1058.

Christy-McMullin, K. (2005). Economic resources and woman abuse: Differences and similarities among African American, Hispanic, and White women. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work, 14*(3-4), 103-123.

Christy-McCullin, K., & Shobe, M. A. (2007). The role of economic resources and human capital with woman abuse. *Journal of Policy Practice, 6*(1), 3-26.

Chronister, K. M. (2007). Contextualizing women domestic violence survivors' economic and emotional dependencies. *American Psychologist, 62*(7), 706-708.

- Costello, M., Chung, D., & Carson, E. (2005). Exploring alternative pathways out of poverty: making connections between domestic violence and employment practices. *Australian Journal of Social Issues*, 40(2), 253-267.
- Dal Grande, E., Hickling, J., Taylor, A., Woollacott, T. (2003). Domestic violence in South Australia: A population survey of males and females. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 27(5), 543-550.
- DeMaris, A., Benson, M. L., Fox, G. L., Hill, T., Van Wyk, J. (2003). Distal and proximal factors in domestic violence: A test of an integrated model. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 652-667.
- Fox, G. L., Benson, M. L., DeMaris, A. A., Van Wyk, J. (2002). Economic distress and intimate violence: Testing family stress and resources theories. *Journal of Marriage and Family*, 64(3), 793-807.
- Franklin, C. A., & Menaker, T. A. (2014). Feminism, status inconsistency, and women's intimate partner victimization in heterosexual relationships. *Violence Against Women*, 20(7), 825-845.
- Gartland, D., Hemphill, S. A., Hegarty, K., Brown, S. J. (2011). Intimate partner violence during pregnancy and the first year postpartum in an Australian pregnancy cohort study. *Maternal and Child Health Journal*, 15(5), 570-578.
- Gibson-Davis, C. M., Magnuson, K., Gennetian, L. A., Duncan, G. J. (2005). Employment and the risk of domestic abuse among low-income women. *Journal of Marriage and Family*, 67(5), 1149-1168.
- Golden, S. D., Perreira, K. M., & Piette Durrance, C. (2013). Troubled times, troubled relationships: How economic resources, gender beliefs, and neighborhood disadvantage influence intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(10), 2134-2155.
- Gül, S. S. (2013). The role of the State in protecting women against domestic violence and women's shelters in Turkey. *Women's Studies International Forum*, 38, 107-116. doi: 10.1016/j.wsif.2013.01.018
- Hamlin II, E. R. (1991). Community-based spouse abuse protection and family preservation team. *Social Work*, 36(5), 402-406.
- Hayes, B. E. (2016). Impact of victim, offender, and relationship characteristics on frequency and timing of intimate partner violence using life history calendar data. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 53(2), 189-219.
- Huang, C. J., & Gunn, T. (2001). An examination of domestic violence in an African American community in North Carolina: Causes and consequences. *Journal of Black Studies*, 31(6), 790-811.
- Johnson, H. (2003). The cessation of assaults on wives. *Journal of Comparative Family Studies*, 34(1), 75-91.
- Kaukinen, C. (2004). Status compatibility, physical violence, and emotional abuse in intimate relationships. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 452-471.
- Kaukinen, C. E., Meyer, S., & Akers, C. (2013). Status compatibility and help-seeking behaviors among female intimate partner violence victims. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(3), 577-601.
- Kaya, Y., & Cook, K. J. (2010). A cross-national analysis of physical intimate partner violence against women. *International Journal of Comparative Sociology*, 51(6), 423-444.

- Kim, C., & Sung, H-E. (2016). Characteristics and risk factors of Chinese immigrant intimate partner violence victims in New York City and the role of supportive social networks. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 24(1), 60-69.
- Kim, J., & Gray, K. A. (2008). Leave or stay? Battered women's decision after intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(10), 1465-1482.
- Kocacik, F., Kutlar, A., Erselcan, F. (2007). Domestic violence against women: A field study in Turkey. *The Social Science Journal*, 44(4), 698-720.
- Laxminarayan, M.S., Henrichs, J., & Pemberton, A. (2012). Empowering victims of domestic violence in developing countries: The role of education and employment. *International Perspectives in Victimology*, 7(1), 5-13.
- Matjasko, J. L., Holditch Niolon, P., Anne Valle, L. (2013). The role of economic factors and economic support in preventing and escaping from intimate partner violence. *Journal of Policy Analysis and Management*, 32(1), 122-141.
- Miller-Graff, L. E., & Graham-Bermann, S. A. (2016). Individual- and community-level predictors of victimization frequency in a sample of women exposed to IPV. *American Psychological Association*, 6(1), 172-181.
- Morash, M., Bui, H. N., & Santiago, A. M. (2000). Cultural-specific gender ideology and wife abuse in Mexican-descent families. *Domestic Violence: Global Responses*, 67-91.
- O'Campo, P., McDonnell, K., Gielen, A., Burke, J., Chen, Y-h. (2002). Surviving physical and sexual abuse: What helps low-income women? *Patient Education and Counseling*, 46(3), 205-212.
- Powers, R. A., & Kaukinen, C. E. (2012). Trends in intimate partner violence: 1980-2008. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(15), 3072-3090.
- Reichel, D. (2017). Determinants of intimate partner violence in Europe: The role of socioeconomic status, inequality, and partner behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 32(12), 1853-1873.
- Riger, S., & Krieglstein, M. (2000). The impact of welfare reform on men's violence against women. *American Journal of Community Psychology*, 28(5), 631-647.
- Riger, S., & Staggs, S. L. (2004). Welfare reform, domestic violence, and employment: What do we know and what do we need to know? *Violence Against Women*, 10(9), 961-990.
- Rothman, E. F., Hathaway, J., Stidsen, A., de Vries, H. F. (2007). How employment helps female victims of intimate partner violence: A qualitative study. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(2), 136-143.
- Sabina, C., & Scott Tindale, R. (2008). Abuse characteristics and coping resources as predictors of problem-focused coping strategies among battered women. *Violence Against Women*, 14(4), 437-456.
- Sanders, C.K. (2015). Economic abuse in the lives of women abused by an intimate partner: A qualitative study. *Violence Against Women*, 21(1), 3-29.

Schumacher, J. A., Feldbau-Kohn, S., Smith Slep, A. M., Heyman, R. E. (2001). Risk factors for male-to-female partner physical abuse. *Aggression and Violent Behavior*, 6(2-3), 281-352.

Tokuç, B., Ekuklu, G., & Avcioglu, S. (2010). Domestic violence against married women in Edirne. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(5), 832-847. doi: 10.1177/0886260509336960

Tolman, R. M., & Rosen, D. (2001). Domestic violence in the lives of women receiving welfare: Mental health, substance dependence, and economic well-being. *Violence Against Women*, 7(2), 141-158.

Velonis, A. J., Daoud, N., Matheson, F., Woodhall-Melnik, J., Hamilton-Wright, S., O'Campo, P. (2017). Strategizing safety: Theoretical frameworks to understand women's decision making in the face of partner violence and social inequities. *Journal of Interpersonal Violence*, 32(21), 3321-3345.

Voth Schrag, R. J. (2019). Experiences of economic abuse in the community: Listening to survivor voices. *Journal of Women and Social Work*, 34(3), 313-324.

Weinbaum, Z., Lee Stratton, T., Chavez, G., Motylewski-Link, C., Barrera, N., Courtney, J. G. (2001). Female victims of intimate partner physical domestic violence (IPP-DV), California 1998. *American Journal of Preventive Medicine*, 21(4), 313-.

Xie, M., Heimer, K., & Lauritsen, J. L. (2012). Violence against women in U.S. metropolitan areas: Changes in women's status and risk, 1980-2004*. *American Society of Criminology*, 50(1), 105-143.

Yüksel-Kaptanoğlu, I., Sinan Türkyilmaz, A., & Heise, L. (2012). What puts women at risk of violence from their husbands? Findings from a large, nationally representative survey in Turkey. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(14), 2743-2769.

Zavala, E., & Spohn, R. E. (2010). Emotional abuse and controlling behaviors in heterosexual relationships: The role of employment and alcohol use for women and their partners. *Sociological Spectrum*, 30(5), 526-549.

Overige referenties

Archer, J (1999), Assessment of the reliability of the conflict tactics scale. A meta-analysis review. *Journal of Interpersonal Violence*. 14 (12), pp. 1263-1289.

Brakel, M. van den, Portegijs, W. & Hermans, B. (2020). *Emancipatiemonitor 2020*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Daru, S., Mejdoubi, J., Vaan, K. de, Visser, A. (2016). *Huiselijk geweld verklaard vanuit genderperspectief. Een literatuurstudie*. Amsterdam: Regioplan, Atria, Movise.

Dillon, G., Hussain, R., Loxton, D., & Rahman, S. (2013). *Mental and Physical Health and Intimate Partner Violence against Women: A Review of the Literature*. International Journal of Family Medicine, Volume 2013, 1–15.

Dobash, R.P, R.E. Dobash, M. Wilson, M. Daly (1992), The myth of sexual symmetry in marital violence. *Social Problems*. 39, pp. 71-91.

Doorne-Huiskes, van, A., Römkens, R. Schippers, J. & Wiersma, A. (2017), *Van privéprobleem tot overheidszorg: emancipatiebeleid in Nederland*. Amsterdam: Atria, Zoetermeer: Lecturium.

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA, 2014). *Violence against women: an EU wide survey*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Fleury, R. E., Sullivan, C. M., & Bybee, D. I. (2000). When Ending the Relationship Does Not End the Violence. *Violence Against Women, 6*(12), 1363-1383.

Hoff, S. & Wildeboer Schut, J.M. (2016). Armoede bij kinderen en volwassenen. In: S. Hoff, J.M. Wildeboer Schut, B. Goderis en C. Vrooman, *Armoede in kaart 2016*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Johnson, M.P. (2006). Conflict and control: Gender symmetry and asymmetry in domestic violence. *Violence Against Women, 12* (11), 1003-1018.

Johnson, M.P. & Leone, J.M. (2005). The differential effects of intimate terrorism and situational couple violence findings from the national violence against women survey. *Journal of family issues, 26*(3), 322-349.

Jong, E. de (2018), *Factsheet Loonkloof*. Amsterdam: Atria.

Gelles, R.J. (1974). *The violent home: A study of physical aggression between husbands and wives*. Beverly Hills, CA: Sage.

Gelles, R.J. (1976). Abused wives: Why do they stay? *Journal of Marriage and the Family, 38*, 659-668.

Homans, G.C. (1974). *Social behavior: Its elementary forms (Rev. ed.)*. New York: Harcourt Brace & World.

Kelly, J.B. & Johnson, M.P. (2008). Differentiation Among Types of Intimate Partner Violence: Research Update and Implications for Interventions. *Family Court Review, 46*(3), 476-499.

Korf, D. J., Meulenbeek, H., Mot, E. S., & Brandt, T. (1997). *Economische kosten van thuisgeweld tegen vrouwen*. Amsterdam: Thesis Publishers.

OECD (2019). *Part-time and Partly Equal: Gender and Work in the Netherlands*. Paris: OECD Publishing.

Macmillan, R., & Gartner, R. (1999). When she brings home the bacon: Labor-force participation and the risk of spousal violence against women. *Journal of Marriage and the Family, 61*, 947-958.

McKinsey (2018). *Het potentieel pakken: de waarde van meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt*. Amsterdam: McKinsey & Company.

Melbin, A., Sullivan, C. M., & Cain, D. (2003). Transitional supportive housing programs: Battered women's perspectives and recommendations. *Affilia, 18*, 1-16.

Merens & Bucx (red.), (2018). *Werken aan de start. Jonge vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Murdaugh, C., Hunt, S., Sowell, R., & Santana, I. (2004). Domestic violence in Hispanics in the southeastern United States: A survey and needs analysis. *Journal of Family Violence, 19*(2), 107-115.

Movisie (2013). *Factsheet. Huiselijk geweld: Aard en omvang, gevolgen, hulpverlening en aanpak*. Utrecht: Movisie.

Peled, E., & Krigel, K. (2016). The path to economic independence among survivors of intimate partner violence: A critical review of the literature and courses for action. *Aggression and Violent Behavior, 31*, 127–135.

Portegijs, W. & Van den Brakel, M. (2018). *Emancipatiemonitor 2018*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Portegijs, W. (2018). *Ons geld. Vrouwen en mannen over het belang van inkomen en economische zelfstandigheid voor vrouwen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Postmus, J.L., Plummer, S.B., McMahon, S., Murshid, N.S. & Kim, M.S. (2012). Understanding economic abuse in the lives of survivors. *Journal of Interpersonal Violence, 27*(3), 411-430.

Postmus, J.L., Plummer, S.B., & Stylianou, A.M. (2015). Measuring Economic Abuse in the Lives of Survivors: Revising the Scale of Economic Abuse. *Violence Against Women, 22*(6), 692-703.

Römkens, R. (1992). *Gewoon geweld? Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties*. Amsterdam, Nederland: Lisse, Swets & Zeitlinger.

Römkens, R. (1997). Prevalence of wife abuse in the Netherlands. Combining quantitative and qualitative methods. *Journal of Interpersonal Violence, 12* (1), pp. 99-125.

Römkens, R. (2008). *Met recht een zorg. Overdenkingen bij wet- en regelgeving over geweld in de privésfeer*. Tilburg University, inaugurele rede. 8 december 2008, pp. 13-18, 58.

Römkens, R. (2010). Omstreden gelijkheid; over de constructie van (on)gelijkheid van vrouwen en mannen in partnergeweld. *Justitiële verkenningen: Documentatieblad van het Ministerie van Justitie, 36*(8), 11-32.

Römkens, R., Jong, T. de, & Harthoorn, H. (2014). *Geweld tegen vrouwen. Europese onderzoeksgegevens in Nederlandse context*. Amsterdam, Nederland: Atria.

Römkens, R., Jong, E. de, Maliepaard, E & Sariaslan, Z. (2018). *Position-paper van Atria voor rondetafelgesprek 'Arbeidsparticipatie van vrouwen'* van 11 februari 2018 met de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Amsterdam: Atria.

Rusbult, C.E., & Martz, J.M. (1995). Remaining in an abusive relationship: An investment model analysis of nonvoluntary dependence. *Personality and Social Psychology Bulletin, 21*, 558–571.

Russell, D. (1975). *The politics of rape: The victim's perspective*. New York, NY: Stein & Day.

Showalter, K. (2016). Women's employment and domestic violence: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior, 31*, 37–47.

Simpson, L.E., A. Christensen (2005), Spousal agreement regarding relationship aggression on the Conflict Tactics Scale-2. *Psychological assessment: a journal of consulting and clinical psychology*, pp. 423-432.

Smith, C. (1988). *Status discrepancies and husband-to-wife violence*. Unpublished manuscript, Family Research Laboratory, University of New Hampshire.

Sociaal-Economische Raad (2016). *Een werkende combinatie. Advies over het combineren van werken, leren en zorgen in de toekomst. Deel II Analyse*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.

Stark, E. (2007). *Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life*. New York, US: Oxford University Press.

Steketee, M., Römken, R., Pels, T., Lünemann, K., Mak, J., & Mejdoubi, J. (2016). *Preventie van intergenerationeel geweld Nederland en EU*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Sijbrandij, M., Jonker, I. & Wolf, J. (2008). *Cliëntprofielen van vrouwen met geweldservaringen in de vrouwenopvang*. Nijmegen: UMC St Radboud, Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg.

TK (2017/2018). *Emancipatienota 2018-2021: Principes in de praktijk*. 29 maart 2018, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Tweede Kamer, vergaderjaar 2017/2018, 30420, nr. 270.

Van Dijk, T., van Veen, M., & Cox, E. (2010). *Rapport Huiselijk Geweld. Aard, omvang, omstandigheden en hulpzoekgedrag*. Den Haag, Nederland: WODC.

World Health Organization (2012). *Understanding and Addressing Violence against Women: Intimate Partner Violence*. Geneva, Switzerland: WHO.